

REDAKTOR: Prof. PhDr. Jaroslav Čechura, DrSc.

Redakční rada: Prof. PhDr. Ivan Hlaváček, CSc., Prof. PhDr. Miroslav Hroch, DrSc., PhDr. Jiřina Langhammerová, Prof. PhDr. Eduard Maur, CSc., PhDr. Karel Sklenář, DrSc., Prof. PhDr. Josef Válka, CSc.

Redakce: Archiv Národního muzea, Na Zátorách 6, 170 00 Praha, tel.: 220 802 530

Vydává: Národní muzeum, Václavské nám. 68, 115 79 Praha 1
Grafická úprava a sazba: H.R.G. Litomyšl

Distribuci povinných výtisků a výtisků pro předplatitele zajišťuje firma Myris Trade s.r.o., P.O. Box: 2, V Štíhlách 1311, 142 00 Praha 4, tel.: 234 035 200, fax: ++420 234 035 207, e-mail: myris@miris.cz. Zde se přijímají i objednávky předplatného, z ČR i ze zahraničí, a poskytují informace o cenách předplatného.

Objednávky a předplatné ze zahraničí / Das Abonnement der kompletten Jahrgänge ist zu bestellen / The subscription of the completed volumes should be addressed: Myris Trade s.r.o., P.O. Box: 2, V Štíhlách 1311, 142 00 Praha 4, tel.: ++420-234 035 200, fax: ++420-234 035 207, e-mail: myris@myris.cz.

Distribuci volných výtisků zajišťuje Národní muzeum, Václavské nám. 68, 115 79 Praha 1, telefon 224 497 159, fax. 222 246 047 (ze zahraničí: telefon ++420 224 497 159, fax ++420 222 246 047). Přímý prodej zajišťuje stánek v hlavní budově Národního muzea, Václavské nám. 68, 115 79 Praha 1.

Starší čísla, pokud jsou dosud na skladě, expeduje zájemcům Národní muzeum. Písemné objednávky adresujte: Národní muzeum – obchodní oddělení, Lubica Šťastná, Václavské nám. 68, 115 79 Praha 1, telefon 224 497 159; e-mail: lubica.stastna@nm.cz

© Národní muzeum, Praha 2007

ISSN 0139-9543. Registrační číslo MK ČR E 920. (Národní muzeum, Praha – 2002)

Korunovační řád Karla IV. jako ritualizovaný panovnický program¹

VÁCLAV ŽŮREK

Korunovace představovala nejen ve středověku zřejmě nejslavnostnější moment královského panování. Podoba formalizované ceremonie provázející nástup nového krále vznikala postupným vývojem, přičemž pouze některé fáze tohoto vývoje jsme schopni blíže sledovat skrze výpověď pramenů. Z mnoha důvodů se korunovační ceremonie staly v posledních desetiletích opětovně centrem zájmu medievistů, a to zejména v souvislosti s pozorností věnovanou veřejné reprezentaci královského majestátu na straně jedné a pro zájem o ideovou podstatu královské moci ve středověku na straně druhé. Druhý aspekt je možno blíže nahlédnout také díky korunovačním řádům, předpisům, podle nichž se měla korunovace odehrávat a které nabízejí poznání dobového výkladu podstaty královské moci.

Základem rituálu provázejícího nástup křesťanských králů na trůn nebylo vložení koruny, nýbrž pomazání. Od nástupu Pipina III. Krátkého roku 751 na trůn Franků vede nepřetržitá linie králů, jež byli při nástupu na trůn pomazáni dle starozákonních vzorů a nejspíš také v duchu soudobého šíření postbaptizálního biskupského pomazání. Dle byzantského vzoru přidal papež k pomazání také vkládání koruny, univerzálního královského symbolu. Tyto dva akty spojeny v jeden obřad byly konány minimálně při nástupu franských králů v 9. století během slavnostní mše a v tomto ohledu tak položily základ ceremonii, která do dnešních dob tvoří základ korunovace.²

Ceremonie měla již během 9. století pevnou strukturu. Nejstarší texty vztahující se ke svěcení krále byly součástí sakramentářů.³ Během 2. poloviny 9. století sepsal remešský arcibiskup Hincmar pro konkrétní korunovace postupně čtyři nebo pět korunovačních

¹ Tento článek je mírně přepracovanou podobou stejnojmenné diplomové práce obhájené na Ústavu českých dějin FF UK v Praze v roce 2007.

² K nejstaršímu vývoji korunovací srov. Arnold Angenendt, *Rex et Sacerdos. Zur Genese der Königsalbung*, in: *Tradition als historische Kraft. Interdisziplinäre Forschungen zur Geschichte des frühen Mittelalters*, hrsg. von N. Kamp – J. Nollasch, Berlin-New York 1982, s. 100–118; Janet L. Nelson, *Politics and Ritual in Early Medieval Europe* (dále *Politics*), London 1986; Cornelius A. Bouman, *Sacring and Crowning. The Development of the Latin Ritual for the Anointing of Kings and Coronation of an Emperor before the Eleventh Century*, Groningen-Djakarta 1957; Robert-Henri Bautier, *Sacres et couronnements sous les carolingiens et premiers capétiens. Recherches sur la genèse du sacre royal français*, in: *Annuaire-Bulletin de la Société de l'Histoire de France*, 1987, s. 7–56; korunovacím jako medievistickému problému jsou věnovány sborníky *Coronations. Medieval and Early Modern Monarchic Ritual* (dále *Coronations*), ed. by J. M. Bak, Berkeley – Los Angeles – Oxford 1990 a *Investitur- und Krönungsrituale. Herrschaftseinsetzungen im kulturellen Vergleich*, hrsg. von M. Steinecke und S. Weinfurter, Köln-Weimar 2004.

³ Sakramentáře (*Liber sacramentorum*) byly sbírky liturgických textů, které v době před 10. stoletím sloužily jako hlavní liturgická kniha určená pro celebranta církevních obřadů, mší, svateb, křtů a různých svěcení. Zpravidla v nich byly sepsány všechny texty, které mohl kněz potřebovat. Srov. Cyrille Vogel, *Medieval Liturgy. An Introduction to the Sources*, Washington 1996, s. 64.

řádů podle vzoru liturgických *ordines*.⁴ V podstatě sestavil jednotlivé formule (modlitby a požehnání) za sebou podle průběhu obřadu, jak měly být postupně pronášeny během ceremonie. Korunovační řády se nadále vyskytovaly jako samostatné sbírky textů, ovšem stále jako součást liturgických knih. Tyto řády měly (stejně jako jiné církevní *ordines*) podobu „scénáře“, byl v nich ovšem kladen důraz na textovou část, tedy modlitby a požehnání. Pokyny pro liturgickou akci, tedy co by se mělo odehrávat mezi promluvami, se omezily na stručné určení, kdo mluví či zpívá. Zřejmě se předpokládalo, že korunovace bude organizována podle vzoru jiných liturgických obřadů.

Tento vývoj vyvrcholil v 10. století v sestavení dvou kompletních korunovačních řádů, jež se staly základem všech následujících. Řády byly složeny jako úplný soubor modliteb, požehnání, promluv a zpěvů, jež byly potřeba k vykonání korunovační ceremonie. Obřad pomazání, korunování a předání insignií měl být podle řádů ukončen mší, pokud se její část nekonala dokonce jako součást ceremonie. Řády byly do značné míry univerzální, tedy použitelné ve kterékoliv zemi, neobsahovaly žádná konkrétní místa ani jména.⁵ V tomto smyslu byly podobné jiným liturgickým předpisům.

Prvním z těchto kompletních řádů 10. století byl tzv. Ratoldův řád.⁶ Tento řád byl výsledkem kulturní výměny v prostoru bývalé západofrancké říše a Britských ostrovů.⁷ Nadále byl používán jako vzor pro francouzské a anglické řády.⁸

Druhým základním textem byl řád *Ordo ad regem benedicendum quando novus a clero et populo sublimatur in regnum*, jenž byl vložen do Římsko-německého pontifikálu (*Pontificale Romano-germanicum*), základní kompilace dokumentů k liturgickým obřadům

katolické církve.⁹ Tento řád se stal základním „scénářem“ pro organizování korunovačních ceremonií v mnoha evropských monarchiích.¹⁰ Text se prakticky nevyvíjel, jen ve 13. století byl obohacen o některé drobné změny.¹¹

Těmito dvěma řády vyvrcholila první fáze vývoje korunovačních řádů. Univerzální řády byly používány v mnoha zemích, postupně se do ceremonií prosazovaly také obřady, jež neměly původ v církevní liturgii. První takové řády byly sepsány ve Francii za Ludvíka IX. Svatého. Jejich autoři obohatili liturgii původně čistě církevní ceremonie o světské prvky. Ve chvíli, kdy jsou i popisy obřadů, jež nesouvisí bezprostředně s církevním charakterem korunovace, zařazeny do korunovačního řádu, oddělujeme druhou fázi vývoje korunovačních řádů.¹² Zařazení světských obřadů do textu řádu není jedinou novinkou. Texty řádů jsou od 13. století mnohem konkrétnější při popisu celé ceremonie a více prostoru věnují podrobnějšímu popisu aktů, které konají jednotliví účastníci. Rubriky již nejsou uvedeny pouhým označením kdo pronáší resp. zpívá následující text. V řádu je mnohem obšírněji popsáno, co se mezi promluvami děje. Korunovační řády vypovídají od 13. století také mnohem více o místních zvlátnostech. Tato skutečnost samozřejmě souvisí s vývojem zvlátních obřadů, např. ve Francii. Právě tam se během 13. století vyvinula ceremonie zřetelně odlišná od jiných, obohacená o množství aktů prováděných přítomnými šlechtici, tamní řády ze 13. století navíc kladou velký důraz na obřady spojené se sv. Ampulí, jež měly zdůrazňovat výjimečné postavení francouzského krále.¹³

Korunovační řád v plně rozvinuté podobě je předpisem, podle něhož měl být celý obřad uspořádán. Nejednalo se o obyčejnou slavnost, nástup krále byl pevně svázán s obecným křesťanským pojetím královské moci a celá korunovační ceremonie se nesla v liturgickém duchu. Jak se pokusím dále nastínit, není korunovační řád pouze pramenem pro průběh a charakter korunovace, nýbrž lze z něj vyčíst i některé zajímavé informace o společnosti a době v níž vznikl a také objednateli, pro něž byl řád sepsán.

Nejstarší korunovační řád určený pro českého krále se zachoval z doby krále a císaře Karla IV. (1346–1378). Řád je znám ze dvou rukopisů. Vídeňský rukopis¹⁴ obsahuje na fol. 61b–91a text korunovačního řádu pod názvem *Ordo coronationis regum Bohemorum* a začíná texty modliteb určených k odříkávání při oblékání krále. Kromě řádu obsahuje

⁴ Richard A. Jackson, *Who wrote Hincmar's Ordines?*, in: *Viator* 25, 1994, s. 31–52; Janet L. Nelson, *The Earliest Surviving Royal Ordo: Some liturgical and Historical Aspects*, in: Táž: *Politics*, s. 341–360; Guy Lanoë, *L'ordo de couronnement de Charles le Chauve à Sainte-Croix d'Orléans (6. juin 848)*, in: *Kings and Kingship in Medieval Europe*, ed. by A. J. Duggan, London 1993, s. 41–68.

⁵ Výjimkou je část formule pronášené při svěcení krále v Ratoldově řádu. Podle jeho nejstaršího dochovaného rukopisu se mělo pronášet: „...ut regale solium videlicet Francorum sceptrum non deserat...“. V pozdějších rukopisech je slovo *Francorum* nahrazeno obratem: „*Saxonum, Merciorum Nordam Himbrorumque*“, a jednou obratem „*Francorum, Burgundiorum, Aquitanorum*“. Lákavé a výjimečné konkrétní názvy zemí vyvolaly mnoho různých interpretací od pouhého upozornění na anglický původ řádu, až po údajný latentní nárok na nadvládu nad Anglií přisuzovaný francouzským králům. Tyto debaty shrnula Elisabeth A. R. Brown, „*Franks, Burgundians, and Aquitanians*“ and the Royal Coronation Ceremony in France. (=Transactions of the American Philosophical Society vol. 82, pt. 7) Philadelphia 1992, s. 85–88, podle níž bylo ještě ve 12. století považováno zmínění anglických zemí za nemístné a proto bylo nahrazeno třetí variantou. Postupná formalizace ceremonie vymazala jakoukoliv souvislost promluv s realitou a obrat zmiňující Sasko, Mercii a Severní Umbrii zůstal součástí francouzského korunovačního řádu až do roku 1825. Srov. též Richard A. Jackson, *Vivat rex. Histoire des sacres et couronnements en France*. Strasbourg – Paris 1984.

⁶ Řád je nazýván podle opata Ratolda z Corbie (†986), jenž si nechal opsat nejstarší dochovaný rukopis. Viz jeho nejnovější edice v *Ordines Coronationis Franciae. Texts and Ordines for the Coronation of Frankish and French Kings and Queens in the Middle Ages (dále Ordines)* I, ed. by R. A. Jackson, Philadelphia 1995, s. 168–200; k tomu srov. výklad Richarda A. Jacksona, *Manuscripts, Texts and Enigmas of Medieval French Coronations Ordines*, in: *Viator* 23, 1992, s. 44–49; V Anglii je řád nazýván „Druhá recenze anglického řádu“. Viz Janet L. Nelson, *Second English Ordo*, in: Táž: *Politics*, s. 361–370.

⁷ Velké množství zachovaných opisů (z 10.–11. století) rovnoměrně rozprostřených ve Francii i Británii (s nepatrně rozdílnými variantami pro francouzskou a anglickou ceremonii) svědčí o velké oblibě řádu.

⁸ Ratoldův řád byl dokonce využit také při plánování korunovace Jeruzalémského krále, pro tento účel byl mírně poupraven a v Tyru opsán do tamního pontifikálu. Srov. *Ordines* I, s. 169–173.

⁹ Římsko-německý pontifikál (*Pontificale Romano-Germanicum* – dále jen PRG) byl sepsán kolem roku 950 ve skriptoriu kláštera Saint-Alban nedaleko Mohuče. Stalo se tak nejspíše na přání mohučského arcibiskupa. Tato liturgická sbírka se s obdivuhodnou rychlostí rozšířila po celém Západě a při otónském *renovatio Imperii* (962) dokonce i do Říma. PRG sloužil až roku 1961 za základ všech liturgických obřadů katolické církve (kromě těch spojených s eucharistií). Srov. *Le pontifical romano-germanique du dixième siècle*. III. *Introduction générale et Tables*, edd. C. Vogel – R. Elze, (=Studi e Testi 269) Città del Vaticano 1972, s. 3–5. Název pontifikálu překládám jako Římsko-německý, ačkoliv slovo německý je v tomto kontextu zavádějící, domnívám se totiž, že pojem germánský by zaváděl ještě mnohem více.

¹⁰ Jak ukazují vedle říše příklady z Norska a Dánska viz Erich Hoffmann, *Coronation and Coronation Ordines in Medieval Scandinavia*, in: *Coronations*, 125–151; nebo z Polska 14. století. Viz Stanislav Kutrzeba, *Zrůdla poskietego ceremonialu koronacyjnego*, in: *Przegląd Historyczny* 12, 1911 s. 71–83, 149–164, 285–307.

¹¹ Jde o tzv. Cášský řád. Jeho datace je sporná, jisté je použití roku 1309 při korunovaci Jindřicha VII. Lucemburského. Editoři z 19. století jej přiřadili Rudolfovi Habsburskému. Srov. edici textu *Coronatio Aquisgranensis*, in: MGH LL II, hrsg. von G. H. Pertz, Hannoverae 1837, s. 384–392; a pro kontext srov. Jörg Rogge, *Die deutschen Könige im Mittelalter. Wahl und Krönung*, Darmstadt 2006, s. 102–104.

¹² Tato teze je v souladu s nepřímými vyjádřeními názory Jacquese Le Goffa, *La structure et le contenu idéologique de la cérémonie du sacre*, in: *Le Sacre royal à l'époque de Saint Louis: d'après le manuscrit latin 1246 de la BNF*, ed. J. Le Goff [et al.] (=Le temps des images) Paris 2001, s. 19–35; a Janet L. Nelson, *Ritual and Reality in the Early Medieval Ordines*, in: *Politics*, s. 329–339.

¹³ K zvlátnostem francouzské ceremonie srov. J. Le Goff, *La structure*.

¹⁴ Wien, Österreichische Nationalbibliothek, Cod. 556.

rukopisy děl Karla IV. *Vita Caroli* (fol. 1a–52a) a *Moralitates* (fol. 53a–69a), dále pak řeč pronesenou arcibiskupem Janem Očkem z Vlašimi nad hrobem Karla IV. (fol. 91a–116a).¹⁵ Druhá dochovaná varianta je obsažena v rukopise krakovském.¹⁶ V něm se na s. 251–269 nachází *Ordo ad coronandum regem Boemorum* a za ním následuje *Ordo ad benedicendum reginam* (s. 269–276). Řádům v rukopise předchází text Pulkavovy kroniky (s. 3–250). Jedná se o pátou recenzi Pulkavovy kroniky, jež zahrnuje tzv. *Brandenburgica*.¹⁷ Ta jsou v krakovském exempláři zapsána současnou rukou v podobě marginálií po stranách, což umožňuje datovat rukopis. Dataci napomáhá i časové určení iniciály, jde o iniciálu C na prvním popsaném foliu rukopisu, jež představuje mladého trůnícího krále s psíkem. Král má na hlavě korunu, v pravé ruce jablko a v levé žezlo. S ohledem na to, že Pulkavova kronika má braniborské přípisky po stranách a nejsou součástí textu jako v pozdější recenzi, datoval Josef Krása tento rukopis před rok 1374.¹⁸ Na základě obou rukopisů vydal Josef Cibulka kritickou edici textu korunovačního řádu *Ordo ad coronandum regem* a *Ordo ad benedicendum Reginam*, již zařadil do své knihy *Český řád korunovační a jeho původ*.¹⁹ Jeho kniha z roku 1934 je základní prací, o níž se zkoumání korunovačních rituálů a ceremonií v českém středověku dodnes opírá.²⁰

V obecném přístupu ke korunovačním ceremoniím a řádům byl Cibulka ovlivněn zejména svým předchůdcem a učitelem Eduardem Eichmannem, jenž ve svém díle nastolil paradigma pozdějšího bádání tvrzením o podobnosti královského a biskupského svěcení.²¹ Cibulka nepodceňuje ani vliv autonomní přemyslovské tradice na vznik lucemburského obřadu. Nachází v řádu několik původních prvků, především průvod na Vyšehrad k modlitbě v předvečer vlastní korunovační ceremonie, nešpory u sv. Víta a průvod do královny ložnice, pak kázání po příchodu do kostela, českou aklamaci *Rádi! Rádi! Rádi!*, zpěv *Hospodine pomiluj ny*, účast svatojiřské abatyše při korunovaci královny, slavnostní přinesení sv. oleje z kaple sv. Václava, vykoupení meče a jeho následné obětování a jiné

¹⁵ Tímto textem se poprvé zabýval Johann Loserth, jenž sepsal vůbec první moderní pojednání o Karlově řádu a vyslovil první hypotézy a jeho původu. Viz Johann Loserth, *Die Krönungsordnung der Könige von Böhmen*, in: Archiv für österreichische Geschichte 54, 1876, s. 9–36, kde také vydal část textu na s. 27–36.

¹⁶ Kraków, Muzeum narodowe, Biblioteka ksiąg Czarotorskich, Ms. 1414; k tomu srov. Josef Cibulka, *Český řád korunovační a jeho původ*, (=Knihovna Časopisu katolického Duchovenstva, Nová řada, 1) Praha 1934, s. 75–76.

¹⁷ Poté co Karel IV. získal roku 1373 Branibory, nechal do Pulkavovy kroniky, jež vznikala na jeho zakázku, zakomponovat výpisky z nám blíže neznámé braniborské kroniky. Srov. Marie Bláhová, *Kroniky doby Karla IV.* Praha 1987, s. 575–576.

¹⁸ Josef Krása, *Rukopisy Václava IV.*, Praha 1974, s. 110–111, kde na s. 106 je iniciála přefocena; K iluminacím a jejich dataci srovnej také studii Barbary Miodońska, *Dekoracja malarska rękopisu Kroniki czeskiej Přibika z Radenina w zbiorach Biblioteki Czarotorskich w Krakowie*, in: Rozprawy i sprawozdania Muzeum Narodowego w Krakowie IX, 1968, s. 43–56.

¹⁹ J. Cibulka, *Český řád*, edice je na s. 76–98 včetně „Modliteb při oblékání královského šatu a královských odznaků“ podle vídeňského rukopisu; od té doby vyšly dva české překlady korunovačního řádu, poprvé za války v bibliofilském vydání na ručním papíře v překladu Karla Doskočila se stručným doslovem Josefa Cibulky, viz *Korunovační řád českých králů*, Praha 1941; podruhé v překladu Richarda Maška, srov. *Korunovační řád českého krále*, in: Karel IV. Literární dílo, Praha 2000, s. 87–124.

²⁰ Pro základní životní data Josefa Cibulky a zejména jeho účinkování za války srov. Vít Vlnas, *Josef Cibulka (1886–1968) Kunsthistoriker: zwischen Resistenz und Zusammenarbeit*, in: Prager Professoren 1938–1948: Zwischen Wissenschaft und Politik, hrsg. von M. Glettler und A. Mišková (=Veröffentlichungen zur Kultur und Geschichte im östlichen Europa, 17), Essen 2001, s. 153–173.

²¹ Eduard Eichmann, *Königs- und Bischofsweihe*, (=Sitzungsberichte der Bayerischen Akademie der Wissenschaften. Philosophisch-philologische und historische Klasse, 1928, 6. Abhandlungen) München 1928; srov. také Týž, *Die Kaiserkrönung im Abendland. Ein Beitrag zur Geistesgeschichte des Mittelalters; mit besonderer Berücksichtigung des kirchlichen Rechts, der Liturgie und der Kirchenpolitik*, I–II, Würzburg 1942.

drobnější části. I když některé detaily mohou být originálním vkladem císaře Karla IV., má mnoho těchto částí podle Cibulky ráz dlouhodobě pěstované tradice. Na prvním místě zmiňuje průvod na Vyšehrad k uctění přemyslovských památek (střevců a mošny knížete Přemysla), následující návštěvu nešpor u sv. Víta a průvod do královny ložnice.²² Dalším českým specifickým je ustanovení kolem ranního průvodu do svatovítského kostela.²³ Obětování meče však zřejmě bylo inspirováno rolí, kterou hrál meč ve francouzském obřadu, Cibulka v něm vidí pouze podnět, rozvíjený domácí tradicí.

Podle Cibulky je základní a nejstarší vrstvou řád z pontifikálu z 10. století, která byla zřejmě převzata již u příležitosti první korunovace Vratislava II. a stala se základem přemyslovského korunovačního řádu. Stalo se tak podle něj nejspíše přirozenou cestou, kdy při povýšení knížete Vratislava císařem na krále byl pověřen trevírský arcibiskup Engilbert, aby jej v Praze pomazal a korunoval, a trevírský metropolita jistě celebroidal obřad dle říšských (s Cibulkou „německých“) zvyklostí a použil pro tuto příležitost v říši používaný řád z Římsko-německého pontifikálu. Podle Cibulky je také logické, že pro korunovaci Karlovy ženy Blanky z Valois roku 1347 byly k původně velmi skromnému obřadu korunování královny přidány francouzské prvky. Tyto prvky obsažené i v obřadu pro krále tvoří podle Cibulky nejmladší vrstvu a jejich zavedení je dílem Karla IV. Tak Cibulka dochází k závěru, že Karel IV. nese-psal korunovační řád jemu připisovaný, jen mírně reformoval přemyslovský řád a přidal několik modliteb a úkonů podle francouzského řádu své doby.

Při bližším čtení Cibulkovy knihy je zřetelné, že si není vždy jist výmluvností svých argumentů. Některé argumenty používá opakovaně ve stejném znění a posléze se na ně odvolává jako na jistou věc. Tento způsob vystavění argumentace jistě není neobvyklý, ale dovoluje poodhalit, že si svými závěry nebyl až tak jistý. Nápadné je zejména jeho opakované ujištění, že základem Karlova řádu byl řád „německý“ z 10. století. Tuto svou hypotézu připomíná v textu při každé příležitosti. Zřejmě se tím vymezuje proti Loserthově teorii o francouzském původu Karlova řádu. Naléhavost se kterou Cibulka svou tezi stále opakuje a obhajuje, však vyvolává dojem, jako by byl nucen bránit se proti nějakým aktuálním (a očekávaným) výhradám. Dá se dokonce říct, že vzhledem k tomu, kolikrát svůj závěr opakuje, jde Cibulkovi v textu především o prokázání této hypotézy.²⁴

Knihou je dodnes je jediným respektovaným názorem na původ českého korunovačního řádu. Cibulkova hojně citovaná práce se ani po sedmdesáti letech nereviduje.²⁵ O tuto práci (a nikoliv o pramen) se opírají v podstatě veškeré názory a domněnky týkající se korunovačního řádu Karla IV.²⁶ Ostatně až donedávna se korunovační tematikou české

²² Tyto úkony jsou podle Cibulky natolik rozmanité, že nemohly být zavedeny naráz, což je ovšem dosti nepřesvědčivý argument. Viz J. Cibulka, *Český řád*, s. 157.

²³ To se Cibulkovi rovněž zdá být upraveno podle místních pražských zkušeností, neboť podle něj postupně vznikaly a byly přidávány jednotlivé části. Výsledek je podle něj neuspořádaný, ovšem v případě dlouhého vývoje by se dalo předpokládat spíše postupné sjednocení.

²⁴ Z celé knihy bývá nejčastěji citován právě tento závěr.

²⁵ Jediným kritickou reakcí je recenze Bedřicha Mendla v ČČH 42, 1936, s. 370–376, kde Mendl s odkazem na Rudolfa Urbánka nesouhlasí s Cibulkou v otázce stáří průvodu na Vyšehrad a vzhledem k mlčení pramenů 13. století se přiklání k autorství Karlovy; srov. též Rudolf Urbánek, *K české pověsti královské*, in: ČSPS 23/1915, s. 1–28, 49–68, 81–98; 24/1916, s. 4–23; 25/1917, s. 89–102; 26/1918, s. 10–47; Nedávná poznámka Josefa Žemličky o překonanosti Cibulkova výkladu směřuje především na první část knihy, jež vykládá evropský vývoj, viz Josef Žemlička, *Čechy v době knížecí (1034–1198)*, Praha 1997, s. 537–8.

²⁶ Zmínka o korunovačním řádu pochopitelně nechybí v žádné biografii o Karlu IV. Srov. Josef Šusta, *Karel IV. Za císařskou korunou 1346–1355*, (=České dějiny II/4) Praha 1948, s. 26–34; Jiří Spěváček, *Karel IV. Život a dílo (1316–1378)*, Praha 1979, s. 331–337; František Kavka, *Karel IV. Historie velkého vladaře*, Praha 1998, s. 116–128; Ferdinand Seibt, *Karel IV. Císař v Evropě (1346–1378)*, Praha 1999, s. 170. Také nejnovější syn-

dějepisectví nezabývalo téměř vůbec a pokud, pak pouze v souvislosti s korunovačními klenoty.²⁷ Historikové plně přejímají Cibulkův názor na původ a charakter korunovačního řádu, a tudíž není potřeba žádného zevrubnějšího shrnutí českého bádání o Karlově řádu. Pozdější badatelé přispěli k jeho závěrům jen některými drobnými studii. Nedávno rozebral Jaromír Homolka korunovační vigiliu. Zůstal věrný výkladu Josefa Cibulky v otázce původu a charakteru řádu.²⁸ Zajímavý výklad nabízí Homolka pro spojení královny účasti na večerních nešporách, průvodu do ložnice a jeho ranní probuzení na lůžku. Podle něj jde o jasný začátek přechodového rituálu vrcholícího posvěcením resp. pomazáním, přičemž spánek a probuzení mají připomínat smrt jako symbolický konec světského života a „přechod skrze ‚smrt‘ k novému a duchovně vyššímu životu.“²⁹ František Šmahel zahrnul korunovace mezi královské slavnosti středověkých Čech podobně jako pohřby, svatby nebo holdy, jež jsou podle jeho slov „manifestací a afirmací společenských vazeb.“³⁰

V souvislosti s recepcí závěrů Cibulkovy knihy je na místě zmínit i zahraniční práce, které se vyjadřují k původu českého řádu. P. E. Schramm se k němu vyjádřil ve své knize o anglických korunovacích z roku 1937. Podle známého *bohemia non leguntur* pochopitelně neznal Cibulkovu knihu a pracoval pouze s Loserthovými závěry. Schramm vyšel ze správného předpokladu politických kontaktů pražského a londýnského dvora, které vedly ke sňatku české princezny Anny s králem Richardem II. U příležitosti jejich svatby došlo i ke korunovaci podle řádu zvaného u Schramma „Anna-ordeo“. Na základě těchto kontaktů a podle podobnosti obou řádů pak Schramm dovodil, že anglický ritus měl vliv na český a zprostředkovaně i na polský. Podle něj „skrze politické kontakty vedoucí k tomuto sňatku lze snadno osvětlit, že český korunovační řád byl vytvořen na bázi německého, s výpůjčkami z anglického řádu.“³¹ Výše zmíněné pravidlo lze vztáhnout také na Alexandra Gieysztor, jenž ve svém článku přejímá Schrammův názor³².

Charakter textu v kontextu evropské tradice

Řád *Ordo ad coronandum regem Boemorum* (spolu s řádem *Ordo ad benedicendum reginam*, který vnímám s řádem pro krále jako jeden celek) řadím jednoznačně do druhé fáze vývoje korunovačních řádů. Obsahuje množství jednotlivých obřadů, jež nejsou výhradně církevního původu. Pokusím se nyní objasnit některé klíčové pasáže tohoto

téže 14. století pojednává o Karlově korunovačním řádu, viz Lenka Bobková, *Velké dějiny země Koruny české IV.a (1310–1402)*, Litomyšl–Praha 2003, s. 221–226.

²⁷ Zde je třeba zmínit především knihu Karla Otavského podrobně analyzující Svatováclavskou korunu, viz Karel Otavský, *Sankt-Wenzelskrone im Prager Domschatz und die Frage der Kunstauffassung am Hofe Kaiser Karls IV.*, (=Europäische Hochschulschriften 28) Bern – Frankfurt a. M. – New York – Paris – Wien 1992; ostatně také v případě Svatováclavské koruny stojí badatelé před kardinální otázkou – vycházela její podoba ze starší přemyslovské tradice?

²⁸ Jaromír Homolka, *Ráno a večer: Počátek korunovačního ceremoniálu podle řádu Karla IV.*, in: Verba in imaginibus. Františku Šmahelovi k 70. narozeninám, k vydání připravili M. Nodl a P. Sommer ve spolupráci s E. Doležalovou, Praha 2004, s. 169–188.

²⁹ Tamtéž, s. 176.

³⁰ František Šmahel, *Královské slavnosti ve středověkých Čechách*, in: Týž: Mezi středověkem a renesancí. Praha 2002, s. 107, ke korunovacím srov. s. 112–115.

³¹ Percy Ernst Schramm, *Geschichte des englischen Königtums im Lichte der Krönung*. Darmstadt 1937, s. 85–6; mimochodem jde o třetí možný původ Karlova korunovačního řádu – v podstatě byly postupně Loserthem, Cibulka a Schrammem vyčerpány všechna tři vlivná centra vývoje korunovačních řádů: Francie, Anglie a říše.

³² Alexander Gieysztor, *Gesture in the Coronation Ceremonies of Medieval Poland*, in: Coronations, s. 152–164.

řádu, přičemž nám v jeho pochopení pomůže rozlišení několika vrstev textu řádu. Celý text je poměrně komplexním celkem, toto rozlišení umožní lépe rozkrýt, jakým způsobem a z jakých částí byl řád sestaven. Dnes není třeba začínat analýzu Karlova řádu od začátku, lze se opřít o velmi užitečnou práci Josefa Cibulky a stojíce příslovečně na jeho ramenou můžeme se pokusit dohlédnout dále.³³ Budu se proto věnovat jen těm částem a těm aspektům řádu, v nichž mohu k Cibulkovu výkladu přidat něco nového.

Základní vrstvu představuje liturgický text, tedy samotný text řádu, jenž rozepisuje jednotlivé promluvy, jež jsou seřazeny podle předepisovaného průběhu ceremonie. Tyto texty, jež nazýváme obecně promluvami, zahrnují modlitby, požehnání, světicí formule a formule pronášené při předávání insignií, dále pak zpěvy zpívané chórem a texty související se mší (včetně litanie), jež jsou součástí ceremonie.³⁴

V liturgickém textu můžeme rozlišit několik částí, z nichž je složen. Základem textu je řád z pontifikální sbírky PRG, jak se domníval Cibulka.³⁵ Jeho argument na základě strukturálního srovnání je velmi výmluvný. Z PRG byly pro řád Karla IV. převzaty všechny texty.³⁶ Tuto část řádu, jež jako celek existovala a fungovala již od 10. století, můžeme považovat za zcela základní vrstvu analyzovaného textu. Jde o obecný a univerzální řád, jenž měl ve svém pontifikálu každý biskup latinské Evropy.³⁷ Tento základní text obsahuje soubor promluv, modliteb, požehnání a světicích formulí nezbytných pro obřad pomazání a korunování (v názvu doslova „řád k požehnání krále, jenž je nově od lidu a kléru pozvednut na krále“ – *Ordo ad regem benedicendum quando novus a clero et populo sublimatur in regnum*). V liturgickém textu jsou rubriky z PRG doplněny o texty z francouzských řádů. Zejména část řádu předepisující texty pro korunovaci královny je sestavena podle francouzského vzoru, což již Cibulka dával do souvislosti s korunovaci Karlovy první ženy Blanky z Valois.

Pro představu o původu liturgické vrstvy textu pomůže skutečnost, že velká většina formulí, jež mají být podle řádu pronášeny, se objevila v některém z řádů již před rokem 1000.³⁸ Výjimku tvoří (kromě některých částí týkajících se mše) pouze čtyři formule společné s řádem Karla V. z roku 1365 (rubrika č. 3, 28, 37, 42 – číslování zde i jinde v závorkách dle Cibulkovy edice) a tři formule, jež jsou k nalezení pouze v českém řádu (27, část 32, 33). Cibulka předpokládal, že textů, jež jsou exkluzivně české, tedy pouze v českém řádu, je více, ale neměl k dispozici všechny edice korunovačních řádů francouzských králů.

Ovšem text korunovačního řádu nelze pouze textologicky rozdělit na jednotlivé promluvy a poté hledat jejich předlohy. Tento přístup nedovede totiž vysvětlit výslednou

³³ Srov. obšírný a podrobný rozbor jednotlivých částí textu, J. Cibulka, *Český řád*, s. 102–152.

³⁴ Význam rozlišení hlasitě či tiše zpívaných a promluvaných částí na podobném francouzském řádu nedávno ilustroval Eduardo Henrik Aubert, *Le son et le sens. L'Ordo ad consecrandum et coronandum regem (v. 1250)*, in: Annales HSS, 2007/2, s. 387–411.

³⁵ Cibulka měl ovšem za to, že jde o základ řádu ve smyslu tradovaného textového korpusu, jehož součástí měly být tradiční přemyslovské obřady a jenž byl takto předáván již od knížecích dob.

³⁶ Konkrétně z řádu LXXII. sbírky PRG (edice: *Le pontifical romano-germanique du dixième siècle*. I. *Le Texte*, edd. C. Vogel – R. Elze (=Studi e Testi 226) Città del Vaticano 1963) bylo převzato všech 28 rubrik, navíc text biskupského požehnání z řádu č. LXXIII sbírky PRG určené pro výjimečné neděle (Elze-Vogel I, s. 262).

³⁷ Pontifikál byl liturgická kniha určená pro biskupa, jež obsahovala všechny texty pro něj nezbytné, aby mohl celebrovat liturgické úkony. Viz C. Vogel, *Medieval Liturgy*, s. 225–6. Nezávislost pontifikálu na místních poměrech potvrzuje také rukopis Pontifikálu Albrechta ze Sternberka, viz Ludwig Schmugge, *Das Pontifikale des Bischofs Albrecht von Sternberg*, in: *Mediaevalia Bohemica* 3, 1970, s. 49–86.

³⁸ Texty převzaté z PRG jsou nejdříve z roku 960, většina rubrik převzatých z francouzského řádu, pochází z tzv. Ratoldova řádu (nejstarší rukopis z doby kolem roku 980).

podobu textu, jak se také ukazuje u Cibulky, jenž si v některých chvílích protiřečí, neboť spoléhá takřka výhradně na samotný text řádu a jeho komparaci s jinými texty.

Řád je předpisem, podle něhož měla být organizována korunovační ceremonie. Při rozboru řádu je proto nezbytné vidět za textem plánovanou ceremonii. Tato ceremonie se sice, pokud víme, nikdy neodehrála v popsané podobě, nicméně je jako taková přítomna v textu. A tak budeme s její ideální podobou pracovat při rozboru řádu. Proto o předepsané ceremonii mluvím v minulém čase jako o vykonané.

Užitečné bude také ujasnit si některé pojmy, jež budu nadále užívat. Vágnost pojmů, jako jsou například rituál nebo ceremonie, znemožňuje vést jejich pomocí debatu nejen uvnitř mediévistické obce, nýbrž i s ostatními historiky a sociálními vědci.³⁹ Pro tento rozbor bude po mém soudu užitečné použít terminologii, kterou navrhnul americký antropolog Roy Rappaport.⁴⁰ Ten rozlišil pojmy ritus a rituál. Rituál podle něj představuje jednotlivou událost, akt, kdežto ritus tyto akty spojuje v uzavřený celek. Užitečným shledávám zavedení třístupňové škály termínů pro studium rituálů. Všeobjímajícím pojmem je makroritus neboli ceremonie. Ta zahrnuje všechny akty, které lze spojit v uzavřený celek. V našem případě je ceremonií korunovace, tak jak ji popisuje celý korunovační řád, počínaje vigilií a průvodem na Vyšehrad, až po závěr mše a přijímání královského páru. Ceremonie se dělí na jednotlivé rity, tedy obřady, jež tvoří uzavřený celek. Ritem je například korunovace (přinesení koruny na oltář, její požehnání a vložení na panovníkovu hlavu). Ritus se dále skládá z jednotlivých aktů – rituálů. V případě pomazání představuje rituál jednotlivý akt, například pomazání sepratých rukou krále.

Doslovné čtení mnohých pasáží řádu by bylo zavádějící. Mnohé z textů, jež provázejí jednotlivé obřady, byly v době Karla IV. již více než 300 let staré a postupná formalizace obřadu vedla k jistému vyprázdňení významu některých pojmů. Texty, jež byly do řádu zařazeny v 9. nebo v 10. století například v důsledku snahy o zdůraznění role předních mužů říše, neměly již v kontextu 14. století svůj původní naléhavý význam. Alespoň to můžeme předpokládat. Jak upozornil Reinhard Elze, mnohé části textů bývají změněny v důsledku aktuální situace v zemi nebo v čase, kdy byl řád přizpůsoben k novému použití. Jiné, stejně neodpovídající pasáže, však byly ponechávány beze změny; zřejmě se autorům nového řádu zdály nepodstatné.⁴¹

Nejprve se podívejme na klíčové rituály tvořící tradiční podstatu ceremonie. Král musel být pomazán, korunován a nastolen na trůn. Obsah rituálu nastolení byl v Karlově době již vyprázdňen. Alespoň nám tak dovoluje soudit popis nastolení podle řádu. Podle něj je již korunovaný král doveden biskupy od oltáře sv. Víta ke trůnu (*coronatus [...] per chorum ducatur de altari ab episcopis usque solium*), načež pronese arcibiskup nastolovací formuli *Sta et retine* (50). Poté krále posadí na trůn a pronáší další nastolovací promluvu (*in hoc solio*; 51), na jejímž konci král obdrží polibek míru (*osculum pacis*) a celý rituál

³⁹ Jak trefně upozornila Pavlína Rychterová, *Rituály, rity a ceremonie. Teorie rituálu a jejich reflexe v mediévistickém bádání*, in: Stát, státnost a rituály přemyslovského věku. Problémy, názory, otázky, eds. M. Wihoda, D. Malat'ák, Brno 2006, s. 11–23; svévolně, či spíše samoúčelně používání populárního pojmu rituál není ovšem problém pouze českých autorů. Za všechny kritické hlasy srov. Philippe Buc, *The Dangers of Ritual. Between Early Medieval Texts and Social Scientific Theory*, Princeton 2001.

⁴⁰ Srov. Roy A. Rappaport, *The Obvious Aspects of Ritual*, in: Ecology, Meaning and Religion, Berkeley 1979, s. 175–180. Rappaportovu terminologii používám ve smyslu, jak jej vyložila Pavlína Rychterová, pro její výklad srov. P. Rychterová, *Rituály, rity a ceremonie*, s. 13–14.

⁴¹ Reinhard Elze, *The Ordo for the Coronation of Roger II. of Sicily. An Example of Dating by Internal Evidence*, in: Coronations, s. 165–178.

zakoňčí zpěv *Te Deum laudamus*.⁴² Pozoruhodné je, že v nastolovacím rituálu nevidíme žádné typické domácí prvky, nebo je nejsme schopni odlišit od běžného průběhu nastolení, jež je součástí korunovaci i jinde. Zřejmě hraje roli, že v době přemyslovské nebyli králové korunováni již při nástupu na trůn. Ve skutečnosti o nastolení nešlo, král nastoupil na trůn již dříve a význam obřadu byl potlačen již ve 13. století, kdy se přemyslovští králové Přemysl Otakar II. a Václav II. nechali korunovat a tedy také intronizovat až několik let po nástupu.

Pomazání bylo ústředním obřadem posvěcujícím vládu křesťanského krále.⁴³ Právě o obřad pomazání a jeho liturgický význam se opíraly teorie o sakrální podstatě královské moci.⁴⁴ Pomazáním krále bylo veřejně prezentováno, že král byl „vyvolen z Boží milosti“ a že mu byl předán dar Ducha svatého. Pomazání je třeba v kontextu Evropy římského ritu vnímat jako základní úkon celého obřadu. Právě pomazáním byl označen jedinec vyvolený Bohem k vládě nad lidmi na jejich cestě ke spasení. Spravovat lid a vést jej ke spáse, tak by se ve stručnosti dalo formulovat královo poslání. Stejně jako kněží, také králové nabyli tímto pomazáním zvláštního statutu mezi lidmi a požívali Boží ochrany, což vycházelo i z biblického výroku: „*Nesahejte na mé pomazané, ublížit mým prorokům se chraňte!*“ (Ž 105, 15).

Český řád se inspiroval ve francouzském rituálu, ovšem nebylo možné přenést do Čech celý komplex obřadů souvisejících se sv. Ampulí. Posvěcenému oleji byla prokázána úcta alespoň tak, že byl slavnostně přinesen ze Svatováclavské kaple dvěma opaty s mitrami na hlavě.⁴⁵ Byl tak napodoben průvod, jenž ve Francii přinesl svatý olej snesený na zem holubíci reprezentující Ducha svatého.⁴⁶ Zatímco v Remeši byl hlavním světcem, jenž zvyšoval symbolický význam obřadu, svatý Remigius, jenž „pokřtil Francii“ (jemu byl zasvěcen klášter v Remeši, kde byla uchovávána sv. Ampule), v Čechách tuto úlohu plnil hlavní český patron, sv. Václav. Král byl pomazán na hlavě, na prsou, na ramenou a na pažích. Když arcibiskup pomazával krále na hlavě pohybem ve tvaru kříže, pronesl klíčovou for-

⁴² Popis příchodu i formule jsou zřejmě převzaty z PRG (24–25), shodný kontext i text rovněž ve francouzských řádech, samotná formule *Sta et retine* pochází z 9. století.

⁴³ Kontinuálně nejméně od 8. století, kdy byl pomazán majordomus Pipin III. Krátký na krále Franků.

⁴⁴ Předobrazem bylo starozákonní pomazání králů Saula a Davida prorokem Samuelem (1S 9, 10). Jak poměrně přesvědčivě prokázal Arnold Angenendt, bezprostřední inspirací v polovině osmého století se stalo čerstvě zavedené postbaptizální biskupské pomazání. Jako ideové zdůvodnění posloužila biblická pasáž (1Pt 2, 9), jež krále pasovala do postavení krále a kněze. Srov. A. Angenendt, *Rex et Sacerdos*; pomazání odkazovalo rovněž na podobnost s uvedením do biskupského úřadu.

⁴⁵ *Ordo ad coronandum regem Boemorum*, s. 83: „*Post epistolam, choro cantante graduale, duo abbates mitrati in capella sancti Wenczeslai recipient oleum sanctum, quod erit in calice magno repositum, qui calix totus coopertus erit cum panno sericeo, et deferant reverenter ante altare sancti Viti tentorio super eos extenso, Calicem vero de manibus eorum reverenter cum osculo accipiens Archiepiscopus ponat in altari.*“

⁴⁶ Jde zřejmě o nejcharakterističtější část francouzské ceremonie. Svatý olej z Ampule byl smíchán s křížem a touto směsí byl pak král pomazán. Nádobku se svatým olejem měla podle tradice snést z nebe holubice představující Ducha svatého při křtu Chlodvíka o Vánocích roku 488/9. Zajímavé vysvětlení původu ampule nabídl Angličan Francis Oppenheimer. Podle něj byla ampule roku 533 při pohřbu svatého Remigia vložena do jeho hrobu. Ampule obsahovala masné a tučné vonné koření používané při pochovávání významných osobností galorománské aristokracie. Když byla o 3 století později objevena mezi ostatky svatého Remigia, byla již antická praxe zapomenuta a překryta aluzí života Ježíše Krista a jeho křtu. V tektině byl rozpoznán posvěcený olej používaný při církevním posvěcení či pomazání a jelikož byl svatý Remigius spojen s Chlodvíkovým křtem, k domyšlení významu předmětu nebylo daleko. Srov. Francis Oppenheimer, *The Legend of the Sainte Ampoule*. London 1953. Obřad i vysvětlující komentář se poprvé objevuje v řádu sepsaném Hinkmarem z Remeše pro korunovaci krále Karla Holého (roku 869). Srov. *Ordines* I., s. 104.

muli *Ungo te in regem de oleo sanctificato* (21).⁴⁷ Pomazání bylo doprovázeno zpěvem antifony *Unxerunt salomonem* (22) připomínajícím starozákonní původ obřadu a dalšími promluvkami arcibiskupa.⁴⁸

Dalším základním ritem je korunovace. Králi byla na hlavu vložena koruna,⁴⁹ kterou předtím arcibiskup vykouřil kadidlem a pokropil posvěcenou vodou, při vložení mu asistovali všichni biskupové (*Hic aspergatur aqua benedicta minutatim super coronam atque a metropolitano vel episcopo incensetur; et imponatur capiti per Metropolitanum assistentibus omnis episcopis*).⁵⁰ Poté metropolita pronesl formuli *Accipe coronam regni* (43). V tomto ohledu řád respektoval výlučnou roli biskupů při korunovaci a nenechal se inspirovat francouzským zvykem, při němž korunu naráz vkládalo 12 pairů, 6 církevních a 6 světských.⁵¹ Podle Petra Žitavského byl však podobný akt vykonán při korunovaci Jana Lucemburského. Kronikář zmiňuje jména dvou šlechticů, kteří drželi korunu nad královou hlavou.⁵²

Jak bylo řečeno výše, není třeba rozebírat všechny obřady, z nichž se ceremonie skládá. Nyní budeme věnovat pozornost těm pasážím, které umožní pochopit ideový rozměr, v jehož intencích byl řád sepsán.

Hlavní část ceremonie se měla odehrávat v hlavním chrámu země, v katedrále sv. Víta. Jen v předvečer korunovace se aktéři přesunuli jinam. Král veden arcibiskupem, biskupy, knížaty a šlechtici měl dojít na Vyšehrad a tam se pomodlit.⁵³ Nic bližšího v řádu není, a to ani v jeho českých překladech. Ovšem ustanovení je již od Cibulky dáváno do souvislosti se zmínkou Pulkavovy kroniky o Libuši a Přemyslovi. Pulkava při popisu prapočátku českých dějin vkládá do úst Přemysla řeč o tom, že s sebou vzal lýčené střevice a mošnu a že tyto předměty budou jeho potomkům navždy připomínat prostý původ.⁵⁴ Pulkava k tomu dodává, že v jeho době se tam stále uchovávají a v předvečer korunovace, když přijde

budoucí král, jsou mu střevice ukázány a na rameno je mu zavěšena mošna.⁵⁵ O uchování střeviců jako posvátného předmětu přemyslovského rodu na Vyšehradě mluví poprvé Kosmas⁵⁶ a nedávno upozornila na významné svědectví Kateřina Kubínová.⁵⁷ Střevice a jejich kontext využití během korunovace popsal italský autor Tomáš z Pávie († kolem 1280), který v Praze někdy v 60. nebo 70. letech 13. století pobýval.⁵⁸ Z těchto indicií lze dovodit, že ještě v druhé polovině 13. století byly (zřejmě na Vyšehradě) uchovávány údajně Přemyslovy střevice, jež hrály jistou roli při nastolovacím obřadu, později korunovací Přemyslovců. Na tuto tradici zřejmě navázal Karel IV. tak, že nechal do řádu vložit v předvečer korunovace průvod na Vyšehrad, kde se měl král a jeho doprovod pomodlit. Tolik podle řádu, Pulkava ale tvrdí, že na Vyšehradě pověsili budoucímu králi mošnu na rameno a ukázali mu střevice. Mošnu ovšem nezmiňuje žádný z pramenů přemyslovské doby, teprve Dalimil o ní mluví v souvislosti s nástupem bájněho Přemysla.⁵⁹ Nabízí se vysvětlení. Korunovační řád svým charakterem vychází z liturgických textů. A i když jsou v pozdější době jeho součástí popisy světských obřadů, nehodí se do oficiálního popisu ceremonie účta k předmětům pocházejícím z pohanských dob, jež nebyly žádným způsobem převzaty křesťanskou tradicí. Mošna byla přidána ke střevicům, s nimiž tvořila smysluplný celek. (Možné rozzevení nůžek mezi popisem ceremonie v řádu a skutečně myšleným provedením ukazuje na další úskalí doslovného čtení řádu.)

Z Vyšehradu se průvod vrátil zpět do chrámu sv. Víta, kde se měl král zúčastnit nešpor, a nakonec byl doveden až do ložnice (*thalamus*). Odtud byl ráno v průvodu vyveden, když byl nejprve okouřen kadidlem, pokropen svěcenou vodou a slavnostně oblečen. Tento obřad počínaje účastí na nešporách, přes vyvedení z ložnice až po pomazání, interpretuje Jaromír Homolka jako přechodový rituál. Podle něj spánek a probuzení mají připomínat smrt jako symbolický konec světského života a „*přechod skrze ‚smrt‘ k novému a duchovně vyššímu životu.*“⁶⁰

Otázkou je, jaký smysl mělo zařazení průvodu na Vyšehrad. Pokud by se tento obřad konal již roku 1347, procházel by Karel s preláty a velmoži notný kus cesty relativně prázdným územím mezi branou města a Vyšehradem. Pokud byl průvod zařazen až po založení Nového Města pražského (zakládací listina již 3. dubna 1347), pak lze průvod číst jako slavnostní podívanou pro obyvatele, jež celá prochází všemi pražskými městy a Pražané mohou holdovat králi. Viděn touto optikou stává se průvod velkou slavností, jež dobře zapadá do představ o reprezentaci panovnického majestátu za Karla IV.

Část ceremonie zařazená na den před korunovací je poměrně výjimečným rysem Karlova řádu ve srovnání s jinými řády, jež se obvykle omezují na den korunovace. I když jistou inspirací mohlo být ustanovení, podle něhož měl francouzský král přijít v noci

⁴⁷ *oleum sanctificatum* – posvěcený olej, zvaný též olej katechumenů.

⁴⁸ Jde o delší variantu *Ungo te in regem de oleo sanctificato* (23) převzatou z PRG a *Christe perunge* (24) z Francie.

⁴⁹ Tento zvyk byl spojen s pomazáním poprvé roku 781, viz *Annales regni Francorum inde ab a. 741 ad a. 829 qui dicuntur Annales Laurissenses maiores et Einhardi*, in: MGH SSrG VI, edd. G. H. Pertz und F. Kurze, Hannover 1895, ad. a. 781, s. 57: „*Et cum ibi sanctum pascha celebraret, baptizavit idem pontifex filium eum Pippinum unxitque eum in regem. Unxit etiam et Hludowicum fratrem eius; quibus et coronam imposuit.*“ K tomu srov. Janet L. Nelson, *The Lord's Anointed and the People's Choice: Carolingian Royal Ritual*, in: *Rituals of royalty. Power and Ceremonial in Traditional Societies*, eds. by D. Cannadine and S. Price, Cambridge 1987, s. 137–180. Zlatá koruna se jako panovnický symbol objevuje v Bibli (např. Est 8, 15 a Ž 21, 3), křesťanští vladaři ji nosí od dob císaře Konstantina.

⁵⁰ *Ordo ad coronandum regem Boemorum*, s. 90.

⁵¹ Počet byl jistě vybrán záměrně, aby symbolizoval 12 učedníků Kristových.

⁵² *Petri Zittaviensis Cronica Aule Regie* (dále *Petr Žitavský*), in: FRB IV, ed. J. Emler, Praha 1884, s. 176–177: „*Duo etiam iuvenes genere nobiles per regem tunc coronandum in ipsa hora facti sunt milites baltheo cincti militari, qui ad tenendum preciosum diadema super caput regium fuerant deputati. Horum unus filius erat domini Bohuslai de Merica, alius Fridemanni de Sman.*“

⁵³ *Ordo ad coronandum regem Boemorum*, s. 76–77: „*Primo archiepiscopus pragensis cum prelatis, principibus et baronibus associabunt principem in regem coronandum in Wissegradum et ibi adorantes.*“; v řádu je pro korunovaného krále ponechán pojem *princeps* zřejmě podle PRG, nicméně je blíže určen slovy „*kníže, jenž má být korunován*“ – *princeps in regem coronandus*.

⁵⁴ *Przibiconis de Radenin dicti Pulkavae Chronicon Bohemiae*, in: FRB V, edd. J. Emler, J. Gebauer, Praha 1893, s. 7: „*Tulerat etiam secum dictus princeps calceos et coturnum de subere factos. De quibus interrogatus, cur secum duceret, respondit: ea volo facere servari in perpetuum in castro Wissegradensi, nec putrescent, ut videant posteri mei, quod sint de paupertate in principatus solio locati, ne superbiant, quia superbi propter demerita humiliantur; et humiles propter virtutem exaltantur.*“

⁵⁵ Tamtéž, s. 7: „*Que hodierna die in Wissegradensi ecclesia diligencius conservantur. Nam in vigilia coronationis regum Boemie processionaliter obviam dantes canonici et prelati futuro regi calceamenta sibi ostendunt et coturnum humeris suis imponunt, ut memoriam habeant, quod de paupertate venerunt et nequaquam superbiant.*“

⁵⁶ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum* (dále *Kosmova kronika*), in: MGH SS NS II, ed. B. Bretholz, Berlin 1923, s. 17: „*...et servantur Wissegrad in camera ducis usque hodie ad sempiternum.*“

⁵⁷ Kateřina Kubínová, *Dosud přehlížené svědectví o Přemyslových opánkách a mošně a o korunovaci českých králů*, in: *Ars videndi. Professori Jaromír Homolka ad honorem*, Praha 2006, s. 79–83.

⁵⁸ *Thomae Tusci Gesta imperatorum et pontificum*, in: MGH SS XXII, ed. E. Ehrenfeuchter, Hannover 1872, s. 527–528.

⁵⁹ *Staročeská kronika tak řečeného Dalimila*, sv. 2, edd. J. Daňhelka – K. Hádek – B. Havránek – N. Kvítková, Praha 1988, s. 139.

⁶⁰ J. Homolka, *Ráno a večer*, s. 176.

v tichosti do katedrály a pomodlit se zde podle přání.⁶¹ Účast českého krále na nešporách, jež Cibulka přisuzuje osobní zbožnosti Karlově, lze docela dobře vysvětlit jako převzetí a upravení francouzského vzoru.⁶²

Poté co král vstoupil do chrámu sv. Víta z jižní strany (přicházel zřejmě nejkratší cestou ze směru od královského paláce), zastavil se u oltáře sv. Kříže, kde se pomodlil k relikviím umístěným na oltáři. Ani to není obvyklé, aby v ceremonii hrál roli jiný, nežli hlavní oltář. Zřejmě není v tomto případě jiné vysvětlení, než úcta Karla IV. ke sv. Kříži. Zbytek ceremonie měl proběhnout podle zvyklostí, jež nalezneme i v jiných řádech, tedy před hlavním oltářem sv. Víta a kolem trůnu.

Ustanovení Karlova korunovačního řádu, která nejsou součástí jeho hlavních textových předloh, můžeme rozdělit do několika skupin. První skupinu představují tzv. domácí nebo též české prvky (ve významu místně podmíněné).

Jde především o dvojí použití češtiny v textu řádu, jenž je jinak celý latinsky. Prvním okamžikem je aklamace. Na otázku „*Chcete-li také vy N. kniežeti a zprávcí se poddati a jeho králevstvie tvrdí věru ustanoviti a ku přikázání jeho poslušni býti podle slova svatého apoštola, jenž die: Všeľiká duše mocem vyšším poddána buď, leč králi jakožto povýšenému?*“⁶³ odpoví okolo stojící klérus a lid svorně: Rádi! Rádi! Rádi! (*Tunc a circumstante clero et populo unanimiter dicatur: Rady, Rady, Rady*). Česká aklamace byla do řádu zařazena nejspíš s předpokladem, že tato aklamace bude stejně pronášena česky. Jedinou změnou je v této pasáži čeština, jinak podoba aklamace odpovídá předloze z PRG, podle níž měla zaznít odpověď třikrát *Fiat!* V tzv. Cášském řádu je dokonce předepsáno zopakování otázek i odpovědí v němčině, aby všichni přítomní rozuměli.⁶⁴ Podruhé zazněla podle řádu čeština, když po nastolení holdovali králi klerikové zpěvem *Te Deum laudamus* (52) a lid zpěvem písně *Hospodine pomiluj ny!* (53).⁶⁵ Když si roku 1055 Čechové zvolili knížetem Spytihněva, zpívali „*Kirieleison cantilenam dulcem*.“ Píseň *Hospodine pomiluj ny* rovněž končí slovy Krlešu, tedy českým překladem *Kyrie Eleison*.⁶⁶

Tato dvě místa, při nichž se i podle řádu ozve čeština, jsou jedinými chvílemi, kdy jsou podle předpisu aktivními účastníky ceremonie přítomní zástupci lidu. Tito „*illiterati*“, jejichž význam pro aklamaci i hold na konci nebyl zanedbatelný, měli předepsanou mož-

nost vstoupit do obřadu česky. Lid (*populus*) je vždy zmíněn v protikladu ke kléru (*clerus*). Ve staročeském překladu jsou klerikové zvaní „*žáci*“. Dále dal (Karel) vložit do ceremonie rovněž dvě krátká kázání, jež následovala poté, co král došel k oltáři sv. Víta a vyslechl dvě modlitby.⁶⁷ Také tento akt je neobvyklým doplněním ceremonie, nenalzáme pro něj žádné paralely. Zajímavé je, že i v této chvíli myslel autor na lid (ve smyslu přítomných laiků). Kázání totiž mělo být jiné pro klérus a jiné pro lid. Podoba ani obsah kázání nejsou v řádu specifikovány.⁶⁸ Existuje tedy možnost, že kázání k lidu mělo být pronášeno česky.

Dalším zajímavým prvkem řádu je mše zakomponovaná do ceremonie. Dá se možná naopak říct, že ceremonie je zakomponovaná do nedělní mše. Po příchodu do kostela, skrutiniu končícím aklamací, litanii a pronesení několika sveticích modliteb následuje první část mše. V té chvíli je pronesen introit (15), mešní orace (16), čtení z Petrovy epištoly (17; v řádu je předepsána pasáž 1P 2, 11, 13–19) a graduál s verši (18, 19, 20). Zbytek mše je zařazen až nakonec ceremonie v chrámu sv. Víta. Až po všech obřadech krále a korunování a pomazání královny je zařazeno čtení z evangelia (66, pasáž Mt 22,15–21), vyznání (*credo*) a všechny zbývající části mše (67–70). Králi sedícímu na trůně je přineseno evangelium k políbení, obdrží polibek míru od každého z přítomných biskupů a nakonec jej velmoži přivedou k oltáři, kde přijme tělo a krev páně z rukou arcibiskupa, sloužícího mši. Celá ceremonie v chrámu končí dvěma modlitbami při a po přijímání (71–72). Tímto způsobem obě části mše rámují všechny tři zásadní rituály (pomazání, korunování, intronizaci), jež tvoří korunovační ceremonii jako celek.

Spojení korunovační ceremonie se mší není nijak neobvyklé. Naopak, již od počátku byla korunovace spojená se mší v tom smyslu, že korunovace se měla konat v neděli před mší. Tento kontext dodával celé ceremonii vyšší symbolický význam. Navíc se korunovace od 9. století odehrávaly v kostele, takže spojení se mší bylo přirozené.⁶⁹ Korunovační řády obvykle explicitně předepisují ceremonii na neděli před mší. Souvisí to jistě i s kontextem, v jakém se poprvé předpisy pro korunování objevily, a s tím, že počáteční korunovační ceremonie byly složeny výhradně z liturgických aktů. Korunovace před mší byla předepsána v PRG, stejně jako ve francouzských řádech. Součástí císařské korunovace byla speciální *missa pro imperatore*, nejprve jako jinde na konci, a od 12. století byla mše zakomponována do ceremonie. Mezi úvodní částí mše a jejím ukončením papežským požehnáním se v době Karla IV. odehrávalo předávání insignií.⁷⁰ Také v Karlově době platný řád pro korunování krále římského, tzv. Cášský řád, předepisoval mši podobně jako císařský řád.⁷¹

⁶¹ *Ordines* II. s. 380: „*et debet rex in tempestive noctis silencio venire in ecclesiam orationem facturis et ibidem, si voluerit, in oratione aliquantum vigilaturus*“ Citují z tzv. Posledního kapetovského řádu z doby kolem roku 1270, ustanovení je rovněž součástí řádu Karla V. z roku 1365.

⁶² J. Cibulka, *Český řád*, s. 105; ani francouzské ustanovení není jediným předpisem týkajícím se doby před korunováním. Podle burgundského řádu se měl budoucí král podle vzoru rituálu rytířského pasování několik dní před korunováním postit a modlit. Viz Reinhard Elze, *Königskrönung und Ritterweihe. Der Burgundische Ordo für die Weihe und Krönung des Königs und der Königin*, in: Institutionen, Kultur und Gesellschaft im Mittelalter. Festschrift für Josef Fleckenstein zu seinem 65. Geburtstag, hrsg. von L. Fenske, W. Rösener und T. Zotz, Sigmaringen 1984, s. 326–342, zde s. 333.

⁶³ *Řád korunování krále českého a královny*, in: Spisové císaře Karla IV., vyd. J. Emler (=Památky staré literatury české IV.), Praha 1878, s. 76–77, záměrně zde zmiňují i staročeský překlad, neboť k přítomnému „lidu“ byla možná přednesena tato otázka česky. Originál viz *Ordo ad coronandum regem Boemorum*, s. 79: „*Vultis tali principi ac rectori vos subicere ipsiusque regnum firma fide stabilire atque iussionibus illius obtemperare iuxta apostolum: „Omnis anima potestatibus sublimioribus subdita sit sive regi quasi precellenti?“* (7).

⁶⁴ *Coronatio Aquisgranensis*, s. 386: „*premissas interrogaciones et earum responsiones domino regi in vulgari nostro, id est teutonico.*“

⁶⁵ *Ordo ad coronandum regem Boemorum*, s. 91: „*Cunctus autem clericorum cetus tali rectore gratulans, sonantibus ympnis alta voce concinat: Te deum laudamus. Vulgus vero: Hospodyn pomiluy-ny.*“

⁶⁶ Jak připomíná i J. Cibulka, *Český řád*, s. 144–145; Kosmova zmínka o Spytihněvovi (1055) a o zpěvem doprovázené volbě viz *Kosmova kronika*, s. 103; také při nastolení Břetislava I (1035) podle Kosmy zpívali třikrát „*Krlessu, quod est Kyrieleison*“. Viz *Kosmova kronika*, s. 78.

⁶⁷ *Ordo ad coronandum regem Boemorum*, s. 78: „*Hoc facto fiat sermo ad clerum et alter ad populum sub eodem tempore breviter.*“

⁶⁸ Představu o kázání pro klérus si můžeme udělat z dochovaného textu kázání, jež měl pronést Mikuláš z Loun u příležitosti korunovace Karla IV., viz Jaroslav Kadlec, *Die homiletischen Werke der Prager Magisters Nikolaus von Louny*, in: Augustiniana 23, 1973, s. 242–270.

⁶⁹ Není divu vzhledem k jejich prvotnímu spojení s papežskou mocí. Karel Veliký byl o Vánocích roku 800 korunován v římské basilice sv. Petra. Ovšem i korunovace Ludvíka Zbožného jeho otcem Karlem se roku 813 odehrála v chrámu v Cáchách. Karel se se synem nejprve pomodlil u hlavního oltáře, poté vzal korunu, která ležela připravena na oltáři, a vložil ji Ludvíkovi na hlavu, čímž jej designoval jako svého nástupce. Tak aspoň popisuje událost Ludvíkův současný životopisec Thegan. Srov. *Gesta Hludowici imperatoris*, in: Thegan – Die Taten Kaiser Ludwigs, Astronomus – Das Leben Kaiser Ludwig, hrsg. von E. Tremp, MGH SSRG 64, Hannover 1995, s. 180–184.

⁷⁰ Pro řády císařské ceremonie srov. *Ordines coronationis imperialis. Die Ordines für die Weihe und Krönung des Kaisers und der Kaiserin*. MGH Fontes iuris germanici antiqui in usum scholarum IX, hrsg. von R. Elze, Hannover 1960. Řád použitý pro korunování Karla IV. je zde pod číslem XXIII., s. 133–139.

⁷¹ Srov. *Coronatio Aquisgranensis*.

Český řád převzal nejen některé texty, ale také obřady francouzských řádů. O návštěvě kostela před korunovací už byla řeč, i když v tomto případě je inspirace jen velmi těžko identifikovatelná. Také předání meče je spojeno se zvláštním obřadem. Nejprve je králi předán meč spolu s náramky a prstenem. Král podrží meč, aby si uvědomil, že je mu celé království poddáno.⁷² Následně je mečem opásán a pak meč obětuje na oltář. Nakonec meč vykoupí některý z přítomných pánů (vyšších či větších) a ponese jej před králem.⁷³ Jakkoliv tomu Cibulka příliš nevěří,⁷⁴ jde o napodobení francouzského obřadu, v němž královský senešal nosil obnažený meč před králem až do konce celého ceremoniálu, tedy až do konce průvodu z chrámu do královského paláce.⁷⁵ V českém řádu (ani ve staročeském překladu) není definováno, který z přítomných šlechticů se měl ujmout čestného úkolu. Vzhledem k tomu, že meč byl symbolem vojenské zdatnosti, můžeme předpokládat, že šlo o nejvyššího maršálka.⁷⁶

Dalším obřadem napodobujícím francouzský vzor je královo přijímání podobojí. Obřad vyhrazený pouze kněžím měl zřejmě zdůraznit sakrální postavení krále. Ve Francii přijímali pod obojí král s královnou, v českém řádu pouze král.⁷⁷ V tomto případě je francouzská inspirace jasná. Žádný jiný známý řád přijímání podobojí nepředepisoval a jde v podstatě o dosti neobvyklý akt. Král je sice pomazán, čímž obdržel nižší svěcení, ale i přesto jde o výjimečný případ, který je k nalezení pouze ve Francii.⁷⁸

Posledním francouzským aktem použitým v českém korunovačním řádu je požeňání korouhve. Není úplně jasné, zda byl tento akt naroubován na domácí tradici, či zda byla tato rubrika prostě převzata z francouzského textu, kde měla korouhev významnou pozici mezi insigniemi.⁷⁹ Známe sice z pramenů korouhev, coby symbol předávání zemí v léno, jak byla používána zejména za Přemyslovců nicméně je dost nejisté, že by v případě Karlova řádu šlo právě o tuto insignii. Obřad byl z francouzského řádu převzat i s tamní žehnací formulí *Inclina domine* (65).⁸⁰ Je zřejmé, že francouzské prvky zařazené do českého řádu hrály poměrně významnou roli.

⁷² *Ordo ad coronandum regem Boemorum*, s. 88: „Postea ab episcopis ense accipiat et cum ense totum sibi regnum esse sciat comendatum“

⁷³ *Ordo ad coronandum regem Boemorum*, s. 89: „Deinde accipiat ense, unde accinctus fuerat, et eum super altare deo offerat, quem comes aliis superior vel maior, qui sit presens, redimet et redemptum ante eum deferet.“

⁷⁴ Srov. obšírný Cibulkův rozbor na s. 132–135, v němž především opět brání tezi o původu předobrazu v „německých“ řádech a jejich převzetí ještě před Karlem.

⁷⁵ Srov. *Ordines* II, (tzv. Poslední kapetovský řád) s. 386–387.

⁷⁶ Tuto tezi lze potvrdit i z pozdější praxe 16. století. Srov. Jiří Hrbek, *Rituál jazyka – jazyk rituálu. Příspěvek k politické komunikaci raného novověku na příkladu českých barokních korunovacích*, in: FHB 22, 2006, s. 224. Navíc to odpovídá i francouzskému předobrazu, neboť senešal byl právě nejvyšším vojenským úředníkem, stejně jako v Čechách maršálek.

⁷⁷ Tak je to předepsáno v řádu. Královna Žofie však podle popisu očitého svědka při své korunovaci 15. března 1400 přijímala tělo i krev Páně. Viz CDM XIII, ed. V. Brandl, Brünn 1897, s. 28, č. 19: „regina de throno flectens ad altare sancti Viti accepit corpus et sanguinem domini nostri Jesu Christi“

⁷⁸ Na nižší svěcení jako implicitní součást ceremonie ukazuje i oblékání *subtile* (tunicelly – roucha podjáhna) a dalmatky (šatu jáhna). Srov. J. Cibulka, *Český řád* s. 124; Pro francouzský zvyk srov. *Ordines* II, (tzv. Poslední kapetovský řád) s. 416: „et ibi comunicant corpus et sanguinem Domini.“

⁷⁹ Korouhev, tzv. Oriflamma uložena v klášteře Saint-Denis, hrála významnou roli coby vojenský symbol a francouzský král si pro ni přijel vždy předtím, než vyrazil do pole. Původ a významový kontext korouhve je detailně rozebrán v knize Anne Lombard-Jourdan, *Fleur de lis et Oriflamme. Signes célestes du royaume de France*, Paris 1991.

⁸⁰ *Ordo ad coronandum regem Boemorum*, s. 94.

Některé další detaily jsou českými zvláštnostmi, které sice neovlivnily podobu průběhu ceremonie, ale jejich symbolický význam hrál podstatnou roli. Jde zejména o předávané insignie a předměty, jež se při ceremonii objevují.

První z nich se objevují při ranním průvodu arcibiskupa s dalšími biskupy a preláty z kostela do královny komnaty. Podle řádu nesli v čele průvodu „plenář, meč svatého Václava, kříže, kadidelnice a svícenou vodu“ (*plenario, gladio sancti wenczeslay, crucibus, turibulo et aqua benedicta*).⁸¹ Slovem plenář může být myšlena jak liturgická kniha zahrnující různé texty, tak misál nebo relikviářová deska. V tomto případě šlo nejspíš o bohatě zdobený evangeliář.⁸² Pozornost poutá také meč svatého Václava, o němž už dále v řádu nepadne slovo. Nemáme tedy ani jistotu, zda onen meč, který král později obdrží od arcibiskupa, položí na oltář, aby jej vykoupil některý velmož a nesl obnažený před králem, je právě mečem sv. Václava.⁸³ Tento meč se zachoval do dnešních dnů a patří k souboru korunovačních klenotů. Jeho pochva byla původně vybavena gemami a perlami bohatě zdobenou pochvou. V čepeli je vysekán latinský kříž, v němž byl původně zasazen kříšťálový relikviář s ostatky sv. Václava.⁸⁴ Meč je významným symbolem a jeho zasvěcení svatému Václavu má jasnou symboliku, neboť tento světec byl nejen mučedníkem, ale byl také vnímán jako ideální a věčný vládce Čech. V korunovačním meči se tyto významy nejspíš spojily.⁸⁵

Nejvýznamnějšími předměty byly korunovační klenoty, tedy svatováclavská koruna, žezlo, jablko a plášť. Korunovační řád se o žádném z nich blíže nezmiňuje. Tedy v textu není blíže popsáno, že jde o Svatováclavskou korunu. Karel nechal korunu vytvořit či podle přemyslovského předobrazu předělat již roku 1346 a přiměl papeže Klimenta VI., aby korunu ochránil papežskou bulou. Věnoval ji Bohu a sv. Václavu, aby odpočívala na

⁸¹ *Ordo ad coronandum regem Boemorum*, s. 77.

⁸² Tak míní Kateřina Engstová-Kubínová ve své studii, v níž dokonce identifikovala onen korunovační evangeliář v knihovně pražské kapituly (sing. Cim 2). Tento kodex je zdoben slonovinovou destičkou s trůnícím sv. Petrem. Jsou na ní vyobrazeni i další světci: sv. Kateřina, sv. Barbora, sv. Voršíla, sv. Vít, sv. Václav a možná sv. Vojtěch a sv. Zikmund. Tito světci jsou podle autorky vodítkem pro zařazení výzdobu do kontextu Karlova dvora. A jelikož tento kodex obsahuje evangeliář, o němž je v řádu vícekrát řeč, domnívá se nalézt plenář-evangeliář nesený na počátku obřadu. Viz Kateřina Engstová, *Osudy evangeliáře Cim 2 a plenáře v pražské katedrále. Korunovační evangeliář českých králů?*, in: Pater familias. Sborník příspěvků k životnímu jubileu Prof. Dr. Ivana Hlaváčka, vyd. E. Doležalová, J. Hrdina a J. Kahuda. Praha 2001, s. 77–94. Naproti tomu Lenka Bobková se domnívá, že plenářem je zde myšlena „relikviářová deska s malými částechkami vzácných ostatků“. Viz Lenka Bobková, 7. 4. 1348. *Ustavení koruny království českého. Český stát Karla IV*, Praha 2006, s. 50.

⁸³ Situaci ještě trochu zamotává dvojí označení meče. Meč sv. Václava je označen slovem *gladius*, stejně jako meč ve všech převzatých promluvách *Accipe gladium* (35) etc. V rubrikách popisujících jak se má s mečem nakládat, kdo jej má komu podat apod. je však důsledně užíván pojem *ensis*. Dokonce i ve formulí k požeňání meče, jež je společná s francouzským řádem Karla V. je místo *gladium* použito *ensem*. Srov. *Ordines* II, s. 478; *Ordo ad coronandum regem Boemorum*, s. 88.

⁸⁴ Antonín Podlaha – Eduard Šittler, *Chrámový poklad u sv. Víta v Praze. Jeho dějiny a popis*, Praha 1903, s. IV: „*Gladius cum sollemni vagina de auro, gemmis et perlis facta sancti Wenczelai*.“ Tak to stojí v inventáři z roku 1354. Pochva zmizela roku 1420 při Zikmundově plenění. Poprvé se o meči dovídáme ve 30. letech 14. století, předpokládá se, že meč byl tenkrát zhotoven na přání Karla IV.

⁸⁵ Korunovační meč byl součástí klenotů i jinde, například v říši se uchovávala pochva pocházející údajně od Karla Velikého. Viz Hermann Fillitz, *Die Reichskleinodien – Ein Versuch zur Erklärung ihrer Entstehung und Entwicklung*, in: Heilig-Römisch-Deutsch. Das Reich im mittelalterlichen Europa, hrsg. von B. Schneidmüller und S. Weinfurter, Dresden 2006, s. 146; Nikoliv náhodou také meč, který se od 13. století používal při francouzských korunovacích, tzv. Joyeuse, byl údajně mečem Karla Velikého. Viz Danielle Gaborit-Chopin, *Regalia. Les instruments du Sacre de rois de France*, Paris 1987. Postava Karla Velikého byla jak v říši, tak ve Francii využívána při „vymýšlení tradice.“

lebbe tohoto světce a jen u příležitosti korunovace směla být sundána.⁸⁶ Řád tuto velmi významnou insignii a relikvii v jednom konkrétně nezmiňuje.⁸⁷

Mezi předávanými insigniemi byly také náramky (*armillas*). Ty nejsou zcela běžným předmětem předávaným při korunovaci, nicméně je nacházíme v tzv. Cášském řádu, kde jsou předávány společně s palliem a prstenem. Tento soubor předmětů symbolizuje podobnost královského úřadu s biskupským, neboť biskup dostával stejné odznaky při investituře. Ve Francii je však prsten spíše nežli jako právo k žehnání vykládán coby symbol sňatku krále s jeho lidem.⁸⁸

V řádu je zdůrazněna role sv. Václava coby patrona Českých zemí. Kromě zmíněného meče neseného v průvodu, hraje významnou roli Svatováclavská kaple, z níž měli opatí přinést svatý olej k pomazání. Také v litanii je sv. Václav zařazen mezi světce, u nichž je žádána pomoc. Svatý Václav je druhým z řady českých světců, kteří jsou do litanie zahrnuti, postupně jsou čeští světci a patroni v tomto pořadí – sv. Vít, sv. Václav, sv. Vojtěch, sv. Zikmund po několika jiných ještě sv. Prokop a sv. Ludmila.⁸⁹

V řádu je na několika místech zmíněna role světských velmožů. Je jasné, že jejich účast byla nezbytná pro faktický význam celého obřadu, řád dokonce na několika místech rozvádí úkony, jež měli vykonávat. Jejich účast předepisuje již v předvečer korunovace při průvodu na Vyšehrad. Slavnostnímu průvodu dodávali svou přítomností lesk. Ráno se zařadili do průvodu, jež vedl krále do chrámu (*associatus principibus et baronibus*). Jdouce mezi arcibiskupem a budoucím králem nesli šlechtici královské odznaky moci, které položili na oltář sv. Víta.⁹⁰ Jediný světský činitel konkrétně zmiňovaný řádem je nejvyšší královský komoří. Ten má totiž za úkol ráno v ložnici pomoci králi obléct tuniku a otevřený plášť a připnout králi sandále.⁹¹ Poté má jít komoří v čele průvodu a pomoci „hůlky“ mu prorážet cestu (*bacello eis viam parans*)⁹² do chrámu. Zřejmě se předpokládalo, že při tak slavné příležitosti se nádvoří kolem chrámu zaplní zvědavými diváky. Dalším úkolem pro některého ze světských velmožů bylo zmíněné vykoupení meče. Tento nesl poté obnažený před králem, když ke konci mše přistoupil k oltáři, aby přinesl oběť, a když se vracel zpět k trůnu.⁹³ Na obou cestách provázeli krále i královnu opět přítomní šlechtici.⁹⁴ Ti vedli také

⁸⁶ Srov. *Cronicon Francisci Pragensis*, in: FRB NS I, ed. J. Zachová, Praha 1997, s. 200. Podle Františka Pražského měl být Karel touto korunou korunován již za otceva života. Ochrana nad korunou vynesl papež bulou ze 6. května 1346.

⁸⁷ Koruna a její původ je stále otevřeným tématem. Poslední velká monografie o svatováclavské koruně se přiklání k názoru, že koruna tvarově navázala na nedochovanou přemyslovskou korunu. Srov. K. Otavský, *Sankt-Wenzelskrone*; Svatováclavská koruna byla ještě na konci Karlova života (někdy v letech 1374–77) předělána (*multum de novo reformata*). Z popisů vysvítá, že byly tehdy jen přemístěny a vyměněny některé kameny, což nijak významně neovlivnilo tvar koruny. Korunu zmiňuje inventář chrámu sv. Víta z roku 1354 hned na druhém místě po lebbe sv. Václava, viz A. Podlaha – E. Šittler, *Chránový poklad*, s. III: „*Item corona aurea cum quinque rubinis et aliis lapidibus pretiosis praedicto capiti per dictum regem donata, in qua deficit una gemma.*“

⁸⁸ Cášský řád viz *Coronatio Aquisgranensis*. Pro výklad francouzských korunovačních obřadů srov. Éric Palazzo, *La liturgie du sacre*, in: *Le Sacre royal à l'époque de Saint Louis*, s. 37–89.

⁸⁹ Srov. *Ordo ad coronandum regem Boemorum*, s. 80. Zikmund je pouze ve vídeňském rukopise a ve staročeských překladech.

⁹⁰ Tamtéž, s. 77: „*ordinate procedant principes et barones insignia regalia, videlicet coronam, sceptrum, pomum gladium et cetera.*“

⁹¹ Tamtéž: „*indutus per summum regni boemie camerarium sandaliis, tunica et pallio apertis.*“

⁹² Tamtéž.

⁹³ Tamtéž, s. 95: „*Et in eundo et redeundo gladius nudus deferatur coram rege.*“

⁹⁴ Tamtéž: „*barones vel magnates deducunt regem ad altare.*“

královnu po jejím pomazání a korunování k trůnu, kde jí poté obklopili spolu s jedinkrát zmíněnými urozenými ženami.⁹⁵ Tedy měli korunu na královnině hlavě přidržovat. Ještě předtím se dostali do kontaktu s předmětem, jež symbolizoval Bohem svěřenou vládu nad zemí. Již při korunování královny měli šlechtici přidržovat korunu, již vkládal arcibiskup královně na hlavu.⁹⁶

Poté se šlechtici ještě jednou dostanou podle řádu do kontaktu s korunou. Po korunovaci královny pokračuje mše čtením evangelia, při němž musí král s královnou korunu v úctě k mešnímu obřadu odložit.⁹⁷ Pak po obětování šlechtici vedou krále k oltáři a nesou před ním jeho korunu.⁹⁸

Řád předepisuje pro obřad korunování královny účast abatyše kláštera sv. Jiří, který se nacházel v areálu Pražského hradu.⁹⁹ Původ tohoto nařízení lze nejspíš hledat v úzkém vztahu tohoto kláštera ke královské rodině. V přemyslovských dobách bývala představenou kláštera většinou některá členka vládnoucího rodu.

Řád poměrně podrobně popisuje ceremonii, ale konkrétní aktéry – biskupy a preláty, šlechtice, šlechtičny a lid – zmiňuje spíše obecně. Konkrétně jmenuje pouze korunovaný pár, arcibiskupa celebrujícího celý obřad, nejvyššího komořího a abatyši kláštera sv. Jiří. To je trochu překvapivé vzhledem k tomu, že lze předpokládat, že vnitřní dvorská hierarchie předepisovala minimálně zvykovými pravidly mnohem podrobněji role, jež měli jednotliví účastníci hrát. Stejně tak lze předpokládat, že i biskupové asistující při liturgických úkonech měli rozdělené role, zvláště biskup olomoucký a litomyšlský měli jistě stanovené povinnosti, jež měli při obřadech vykonávat. Jen jednou je v řádu zmíněn arcibiskup společně se svými sufragány (*archiepiscopus et sui suffraganei*), když se v chrámu sv. Víta formuje průvod do královny komnaty.¹⁰⁰ Ani oni dva opatí nesoucí svatý olej nejsou specifikováni. Významným aktérem ceremonie byl samozřejmě lid, jenž měl ve chvíli aklamace zakřičet třikrát „Rádi!“ jako gesto souhlasu s novým králem, ve chvíli holdu zazpívat píseň *Hospodine pomiluj ny* a především svou přítomností umožnit realizaci korunovační ceremonie. Jak je zřejmé podle řádu, měla být totiž ceremonie zorganizována jako příležitost pro veřejnou prezentaci panovnického majestátu.

Rituály, z nichž se ceremonie skládala, totiž potřebovaly diváky, aby mohly být uvedeny v život. Otázkou samozřejmě je, jak mohl přítomný divák rituál vnímat a vykládat. Podobně stojí otázka také v případě rituálu popsaného očitým svědkem, například kronikářem.¹⁰¹ Je jasné, že ani v případě korunovace není bezpředmětná otázka kdo a jak mohl a měl rozumět celému ritualizovanému konání. Obzvláště, když předpokládáme, že celá ceremonie obsahuje mnoho skrytých a symbolických významů. Stejně jako je celý text řádu vícevrstvý, tak je také „text“ ceremonie složen z více vrstev, z nichž ne všechny

⁹⁵ Tamtéž, s. 94: „*barones, qui coronam eius sustentant deducunt eam ad solium [...] circumstantibus eam baronibus et matronis nobilioribus regni Boemie.*“

⁹⁶ Tamtéž, s. 93: „*corona [...] quam impositam sustentare debent undique barones*“; tato rubrika je ovšem doslova převzata z francouzských řádů, srov. *Ordines* II. (Poslední kapetovský řád), s. 413.

⁹⁷ *Ordo ad coronandum regem Boemorum*, s. 95: „*rex et regina debent deponere coronas suas.*“

⁹⁸ Tamtéž: „*coronam eius coram eo deferentes.*“

⁹⁹ Tamtéž: „*associante ipsam venerabili domina N. abbatisa monasterii sancti Georgii in castro Pragensi ordinis sancti benedicti, que propter sui dignitatem vocata et rogata coronacioni regine debet semper interesse, circumstantibus eam baronibus et matronis nobilioribus regni Boemie.*“

¹⁰⁰ Tamtéž, s. 77; stejně i v staročeském překladu, viz *Řád korunování krále*, s. 73: „*arcibiskup a jeho podbiskupě.*“

¹⁰¹ Otázky diváka rituálu a možnosti jeho pochopení jsou pojednávány častěji. Do hlavy současníkům nevidíme a tak je problém porozumění rituálu a jeho možné víceznačnosti stále připomínán a problematizován.

byly pochopitelně každému přítomnému. Celou korunovací sledoval jinýma očima klerik, jinýma král, jinýma šlechtic či jiný „*illiteratus*“ z lidu.

Celou ceremonii v širším pojetí (než popisuje řád) zakončovala hostina a založení církevní instituce na paměť tohoto slavného dne. Václav II. založil klášter na Zbraslavi, Karel IV. založil klášter Panny Marie Sněžné.¹⁰² Zvykovou součástí ceremonie mohl být také obřad pasování nových rytířů, o němž nás informuje kronikář při korunovaci Václava II.¹⁰³ Podobně pasoval rytíře také Zikmund Lucemburský, jak nás informuje Vavřinec z Březové.¹⁰⁴ Tito rytíři měli být zřejmě pasováni oním Svatováclavským mečem a při trojím poklepaní na levé rameno mělo dojít k symbolickému spojení mezi světcem a novým rytířem.

Věnoval jsem pozornost některým jednotlivostem, které jsou z pohledu rozboru Karlova korunovačního řádu zajímavé. Abych však mohl vytknout teze o ideové koncepci celého řádu, bude nutné nejprve nahlédnout do předhistorie korunovačních ceremonií v Čechách a pokusit se zjistit, zda se v přemyslovské době vytvořila soustava zvyků, která by se udržela v povědomí i ve 14. století, a hrála by tudíž roli v době vlády Karla IV. Teprve poté můžeme oddělit jednotlivé vrstvy textu a rozlišit úkony, jež převzal, upravil nebo nově zavedl Karel IV., což umožní blíže prozkoumat motivaci a ideu tvůrce řádu ze 14. století.

Přemyslovský korunovační řád?

Korunovační obřad přibyl do Čech v rámci procesu christianizace (kterou nelze vnímat coby časově omezenou vlnu, časově omezení jsou lidé limitováni přírodou; christianizace je dlouhodobý proces, jeden z nejzásadnějších ve středověké společnosti vůbec; tento proces v zemích střední Evropy má svá specifika např. v podobě rané a odmítané či problematicky přijímané zkušenosti). Spolu s přejímáním křesťanství zdomácněl v Čechách také římský ritus, jenž se stal od 9. století dominantním pro latinský kulturní okruh. S převzetím liturgie byla připravena cesta i pro obřad, jehož základ nepochybně liturgický je. Ovšem podobně jako i v jiných zemích (ostatně ani příklad Merovejců není v tomto kontextu zcela nepoužitelný), ani v Čechách neměla dynastie z dávných časů (vládnoucí od nepaměti) potřebu zdůrazňovat v intronizačním obřadu křesťanskou tradici.¹⁰⁵ Až ve chvíli, kdy se jedná o titul krále, jenž je nabízen z rukou císaře, tedy (nej)vyšší křesťanské světské autority, je ze strany povyšujícího proveden ritualizovaný (pomazání a korunovace tvoří od konce 9. století nepochybně rituál v tom smyslu, že provedené akty nejen odkazují na komplex symbolických významů, ale rovněž „smysl“ a význam [v tomto případě povolání k vládě potvrzené Božím vyvoláním] konstituují)¹⁰⁶ obřad, jímž je panovník povýšen na krále.

Takový obřad jako korunovace spojená s pomazáním je v podstatě možný ve společnosti, která je (alespoň částečně) christianizovaná. Lidem, kteří se účastní mší a jiných liturgických obřadů (křest, svěcení kostela, pohřeb, investování biskupa či opata) by měl

¹⁰² *Cronica ecclesiae Pragensis Benessii Krabice de Weitmile*, in: FRB IV, ed. J. Emler, Praha 1884, s. 515.

¹⁰³ Oba obřady spojené s korunovaci Václava II. popisuje *Petr Žitavský*, s. 77–78.

¹⁰⁴ *Vavřinec z Březové kronika husitská*, in: FRB V, ed. J. Goll, Praha 1893, s. 396.

¹⁰⁵ To ovšem neznamená, že by neměla potřebu křesťanské legitimizace. Viz množství světců z řad vládnoucích dynastií, srov. Robert Folz, *Les saints rois du Moyen Age en Occident (VIe–XIIIe siècles)*, (=Société des Bolandistes) Bruxelles 1984., který napočítal v době od konce 6. do konce 13. století 28 svatých králů.

¹⁰⁶ Srov. P. Rychterová, *Rituály, rity a ceremonie*, s. 11–12.

být celý obřad pomazání a korunovace srozumitelný v kontextu liturgie, z níž vychází. Zde můžeme odkázat na korunovaci uherského krále Štěpána či polského krále Boleslava Chrabrého, jakkoliv zde nechci tvrdit a dokazovat, že všichni přítomní či sám král probíhající ceremonii rozuměl, těžko lze pro to hledat argumenty. Sám termín „rozumět“ je problematický – kníže Vratislav jistě rozuměl, že podstoupením aktu pomazání a vložení koruny se stane králem a zvýší tak svůj symbolický status, není však možné tvrdit, zda si v té chvíli vzpomněl na příběhy o proroku Saulovi a králi Davidovi (byť byly během obřadu v textech pronášených latinsky připomínány), či na Kristovu korunovaci trnovou korunou.

Průběh a tradici přemyslovských korunovací lze postihnout jen málo, a to kvůli nedokonalé pramenné evidenci. Stále platným a respektovaným výkladem o podobě přemyslovských korunovací je Cibulkův závěr, podle něhož lze velkou část přemyslovských korunovačních zvyků interpolovat z Karlova korunovačního řádu.¹⁰⁷ Téma je zpracováno i v řadě novějších pracích, které se přemyslovským korunovacím věnují obecně a některým jednotlivým i konkrétně.¹⁰⁸

V době knížecí byla dvě knížata povýšena do královského stavu a konala se u té příležitosti korunovace. Na sv. Víta (15.června) 1085 byl ve stejnojmenném chrámu během slavnostní mše Vratislav pomazán na krále.¹⁰⁹ Dalším Přemyslovcem, jenž byl povýšen do stavu královského, byl Vladislav II.¹¹⁰ Spleť dobových zpráv rozpletl Jiří Kejř ve svém článku v tom smyslu, že nám kronikáři zanechali zprávy o dvou korunovacích. Ta první se odehrála na sněmu v Řezně 11. ledna 1158.¹¹¹ Ta druhá, tzv. slavnostní se odehrála ve chvíli, kdy měl panovník ve zvyku nosit korunu u příležitosti významných církevních svátků či jiných slavnostních událostí, jakou dobytí Milána bezpochyby bylo nejen pro Fridricha Barbarossu, ale rovněž pro jeho spojence, českého krále Vladislava.¹¹²

Ani poté, co se Přemyslu I. Otakarovi povedlo využít rozkolísané politické situace a získat dědičný královský titul, se o korunovacích Přemyslovců nedozvídáme o mnoho více. Z dalšího vývoje předpokládáme, že Přemyslovci poměrně rychle opustili tradiční nastolovací rituál spojený s pahorkem Žiži. Nakolik se podobala přemyslovská korunovace původnímu nástupnímu obřadu nemáme možnost posoudit.¹¹³ Jistě lze vidět jisté podobnosti jako například aklamace přítomných mužů nebo posazení na trůn, případně

¹⁰⁷ J. Cibulka, *Český řád*, zejm. s. 169–176.

¹⁰⁸ Srov. poslední souhrnná pojednání Josefa Žemličky, *Přemyslovci. Jak žili, vládli, umírali*, Praha 2005, s. 296–324; J. Žemlička, *Čechy*, s. 394–401; a také Demeter Malaťák, *Korunovace přemyslovských králů*, in: Stát, státnost a rituály přemyslovského věku. Problémy, názory, otázky, eds. M. Wihoda, D. Malaťák, Brno 2006, s. 47–66.

¹⁰⁹ Pro podrobnosti a zasazení do kontextu srov. J. Žemlička, *Čechy*, s. 104–108; k této korunovaci srov. též vyčerpávající studii Demetera Malaťáka, *Korunovace Vratislava II.*, in: ČMM 121, 2002, s. 267–286. K tomu nejpodrobnější zpráva Kosmy – *Kosmova kronika*, s. 140–141.

¹¹⁰ Jiří Kejř, *Korunovace krále Vladislava II.*, in: ČČH 88, 1990, s. 641–660; pro zasazení do kontextu českých dějin 12. století srov. J. Žemlička, *Čechy*, zejm. s. 237–239.

¹¹¹ J. Kejř, *Korunovace krále Vladislava II.*, s. 650.

¹¹² Obecnou typologii korunovací zavedl Carlrichard Brühl, *Kronen- und Krönungsbrauch im frühen und hohen Mittelalter*, in: HZ 234, 1982, s. 1–31.

¹¹³ K této dynamické proměně srov. Josef Žemlička, *Počátky Čech královských 1198–1253. Proměna státu a společnosti*. Praha 2002, s. 572–580; Základními pracemi o přemyslovském nastolování jsou: Michal Kulecki, *Ceremonial intronizacyjny Przemysliów w X–XII wieku*, in: Przegląd Historyczny 75, 1984, s. 441–451; Roderich Schmidt, *Die Einsetzung der böhmischen Herzöge auf den Thron zu Prag*, in: Aspekte der Nationenbildung im Mittelalter, hrsg. von H. Beumann u. W. Schröder (=Nationes 4), Sigmaringen 1978, s. 439–463.

předání některé z vladařských insignií.¹¹⁴ Otázkou zůstává, nakolik byly tyto akty pokračováním domácí tradice a nakolik byly obecnou součástí nastolovacích rituálů v evropském měřítku.

Z korunovací Přemysla Otakara I., Václava I. ani Přemysla Otakara II. nám kronikářský popis neposkytuje žádné bližší informace o průběhu ceremonie. O to zajímavější je zmínka kronikáře Tomáše z Pávie, který pobýval v Praze a v některém z českých děl historických se poučil o příbězích z českých dějin.¹¹⁵ Převyprávěl do své kroniky stručně příběh o kněžně Libuši a povolání Přemysla Oráče k vládě i s pasáží, v níž Přemysl bere s sebou své střevíce (jednou zván *rusticana calciamenta* a podruhé *subulares rusticanos*), aby jeho potomci nezpochylovali. K tomu Tomáš z Pávie připojil vlastní poznámku, že když byl v Praze, byly tyto střevíce uchovávány v kostele s královským pokladem a v den korunovace krále měly být králi ukázány.¹¹⁶ Kronikář pak spojil rakouský výboj Přemysla Otakara II. s pýchou o které mluvil již Přemysl Oráč. Toto svědectví je významné, jakkoliv je třeba jej číst opatrně, jak naznačuje obrat „jak mi bratři vyprávěli.“ Přesto mu vzhledem ke kontextu i jeho návštěvě Prahy můžeme přičíst jistou důvěryhodnost a můžeme předpokládat, že se v druhé polovině 13. století v korunovační den ukazovaly údajné Přemyslovy střevíce.

Korunovace Václava II. roku 1297, jež byla alespoň podle kronikářských záznamů největší středoevropskou slavností konce 13. století. Sjelo se k ní množství významných mužů a byla také pečlivě připravena. Opřít se můžeme zejména o relaci Václavova hlavního životopisce (dodnes zásadně ovlivňujícího obraz doby posledních Přemyslovců) Petra Žitavského a štyrského kronikáře Otachera ouz der Geul.¹¹⁷

Společný obraz je následující: Václav se nechal pomazat a korunovat v neděli 2. června mohučským arcibiskupem Gebhardem. Obřad se odehrál o Letnicích, tedy v den slavení navštívení Ducha svatého, jenž byl ve středověku úzce spojen s rituálem pomazání.¹¹⁸ Slavnost se odehrála v katedrálním kostele u oltáře sv. Víta a Václav byl i s Gutou „posvěcen, pomazán a královskými znaky – korunou a žezlem ozdoben“ za účasti mnoha urozených velmožů a prelátů.¹¹⁹ Slavnost byla podle Petra Žitavského ukončena zpěvem *Te Deum*

laudamus, která byla podle středověkých zvyklostí zpívána vždy na konci ceremonie (tento zpěv je předepsán také na konci Karlova řádu).¹²⁰ A všeobecnou aklamací zvoláním „*At žije král na věky!*“¹²¹ Kronikář Otacher ouz der Geul věnoval pozornost zejména výpravnosti, vypočítává hodnotu koruny a jiných insignií, dále také popisuje, jaké byly pro jejich zhotovení použity drahokamy. Otacher rovněž zdůrazňuje a zmiňuje množství významných osob, které se do Prahy ke korunovací sjeli. Ze zpráv Petra Žitavského a Otachera ouz der Geul o Václavově korunovací vyplývá, že Václav pojal tuto ceremonii jako příležitost k uspořádání velkolepé oslavy. I za hranice království do kroniky Sanpetrinské došly zprávy o velikém, čtyři dny trvajícím, po vzoru starozákonního krále Asvera uspořádaném, hodokvasu (*grande convivium*).¹²² Jiný kronikář Sigfrid Balnhusin se doslechl o Václavově korunovací a mluví o slavnosti (*sollemnitas*), na niž král pozval mnoho biskupů a knížat, a o její slavné nádhře (*pompa gloriosa*).¹²³

Do výkladu o přemyslovském korunovačním řádu je třeba zahrnout i korunovací prvního Lucemburka Jana. Ta se konala o první neděli po Hromnicích (7. února) roku 1311, tedy asi dva měsíce poté, co Jan ovládl Prahu.¹²⁴ Také při popisu této korunovace klade Petr Žitavský důraz na slavnostní ráz ceremonie, na účast významných mužů, průvod ze svatovítského chrámu a následnou hostinu. Zřejmě trochu více odhaluje tradiční průběh korunovační ceremonie, když popisuje, že se sjeli všichni královští úředníci a vykonávali své úřady spojené s manipulací s některými insigniemi. Petr Žitavský mluví konkrétně o žezlu, koruně a jablku a obecně o jiných.¹²⁵ Dále popisuje, že dvěma mladým šlechticům se dostalo cti pasování a práva držet při korunovací korunu nad hlavou královou.¹²⁶

Trochu přehlížen bývá fakt, že korunovací českých králů prováděl jako světitel mohučský arcibiskup.¹²⁷ To byl jistě logický důsledek situace, kdy Čechy patřily do jeho diecéze, nicméně lze předpokládat, že tato skutečnost ovlivnila vývoj přemyslovské ceremonie. Světitel byl „odjinud“ a nejspíš celebroidal světící akt podle říšského pontifikálu, resp. podle pontifikálu vycházejícího z Mohučské verze z 10. století, jenž byl vylepšován drobnými inovacemi zaváděnými římskými kurialisty. Svým způsobem je tato situace v Evropě

¹¹⁴ Známe sice zajímavý popis Dětmara Merseburského o nastolení knížete Jaromíra, Dětmar ovšem není příliš spolehlivým informátorem. Ovšem zajímavé je, že intronizace se podle něj odehrála na Vyšehradě. Srov. *Thietmari Merseburgensis episcopi Chronicon*, in: MGH SS NS IX, ed. R. Holtzmann, Berlin 1935, s. 288–289; Za spolehlivější můžeme považovat Kosmovu zprávu o nastolení knížete Břetislava II. k roku 1092. Srov. *Kosmova kronika*, s. 157–158.

¹¹⁵ Srov. K. Kubínová, *Dosud přehlížené svědectví*.

¹¹⁶ *Thomae Tusci Gesta*, s. 527–528: „Tempore illo, quo eram Prage, erant isti subulares in quadam nobili ecclesia Bohemie cum thesauris regis et, ut dixerunt michi fratres, quando rex coronabatur, inter alia, que fiebant in die coronationis, regi predicti subulares ostendebantur.“; dle Kateřiny Kubínové byly střevíce skutečně uloženy na Vyšehradě a byly ukazovány při přemyslovských korunovacích a teprve Karel IV. vložil do ceremonie průvod na Vyšehrad.

¹¹⁷ *Petr Žitavský*, s. 72–78; *Ottokars österreichische Reimchronik*, MGH Deutsche Chroniken 5, 2, ed. J. Seemüller, Hannover 1893, s. 913–919.

¹¹⁸ Pomazání bylo spojeno zejména s křesťním pomazáním. Od 9.–10. století se rozšířila nová ikonografie Ježíšova křtu v souvislosti s novými praktikami (už ne jen prosté pokropení či ponoření do Jordánu, ale k obrazu patří také holubice reprezentující Ducha svatého, která snáší Janu Křtiteli z nebe nádobu s tekutinou, jíž bude Ježíš pokřtěn). Ale také s pomazáním krále, jak ukazuje role Ducha svatého v legendě o sv. Ampulí, jež byla významnou složkou francouzské ceremonie.

¹¹⁹ *Petr Žitavský*, s. 74–75: „universo iubilante populo Prage in ecclesia cathedrali iuxta altare summum beati Viti martyris a reverendo domino Gerharo, Maguntino archiepiscopo, domino Borchardo Maydburgensi archiepiscopo, et aliis pluribus episcopis et prelatibus solempnibus solempnissime cum debita decencia et reverencia circumstantibus serenissimus princeps dominus Wenceslaus secundus, rex Bohemie sextus, una

cum sua coniuge, illustri domina Guta, domini Rudolphi regis Romanorum quondam filia, est decentissime ac devotissime sancti Spiritus invocata et cooperante gracia ornamentis regalibus corona sceptroque regio, sancta consecratione et unccione previa legaliter insignitus.“

¹²⁰ *Petr Žitavský*, s. 75: „...alii se ipsos vix cognoscentes pre leticia ymnum *Te Deum laudamus cantantes reclamant.*“

¹²¹ Tamtéž: „*Erat autem omnium vox una et oracio: Vivat rex Wenceslaus, vivat rex Wenceslaus, et abierunt leti dicentes: Vivat rex in eternum. Amen.*“

¹²² *Monumenta Erphesfurtensia (saec. XII. XIII. XIV.) Cronica s. Petri erfordensis moderna*, in: MGH SSrG 42, ed. O. Holder-Egger, Hannover-Lipsko 1899, s. 315.

¹²³ *Sifridi presbyteri de Balnhusin Historia universalis et Compendium historiarum*, in: MGH SS XXV, ed. O. Holder-Egger, Hannoverae 1880, s. 713. V literatuře se ke korunovací naposled vyjádřila Kateřina Charvátová, *Václav II. Král český a polský*, Praha 2007, s. 153–159, která v korunovací podtrhuje slavnostní podstatu.

¹²⁴ *Petr Žitavský*, s. 176: „*Johannes rex una cum illustri domina Elizabeth, coniuge sua, in ecclesia maiori in castro Pragensi ante altare beati Viti martyris regali diademate per dominum Petrum, Maguntinum archiepiscopum, eo decencius, quo devocius coronatus fuit.*“

¹²⁵ Tamtéž: „*Aderant tunc omnes regni officiales sua officia legaliter exsequentes. Iste tenuit sceptrum, hic coronam, iste pomum, iste hoc, ille aliud, quilibet ordine et gradu suo.*“

¹²⁶ *Petr Žitavský*, s. 176–177: „*Duo etiam iuvenes genere nobiles per regem tunc coronandum in ipsa hora facti sunt milites baltheo eracti militari, qui ad tenendum preciosum diadema super caput regium fuerant deputati. Horum unus filius erat domini Bohuslai de Merica, alius Fridemanni de Sman.*“

¹²⁷ Jen v případě Vratislava II. byl světitel výjimečně arcibiskup trevírský, jinak v letech 1228, 1261, 1297 a 1311 jím byl arcibiskup mohučský.

výjimečná. Systém církevní správy často neodpovídal dynamicky se měnícím hranicím království, přece jen se však ve většině zemí vytvořila tradice, v níž světil krále arcibiskup, jehož diecéze se nacházela uvnitř království a byl v té které zemi metropolitou.

Ve Francii se díky karlovske tradici a její významné pozici stal během 11. století jediným světitel remešský arcibiskup, v Anglii jím byl nejvýznamnější církevní hodnostář, arcibiskup z Canterbury, v říši se o tuto poctu vedl nějakou dobu spor, který nakonec vyvrcholil určením mohučského arcibiskupa za světitele římských králů. Císařství bylo zvláštním případem, k jeho legitimitě nezbytně patřila apoštolská stolice a její souhlas, takže císař býval korunován papežem (výjimku představoval Karel IV., jenž byl i se svou ženou Annou Svidnickou roku 1355 vysvěcen v Římě papežským legátem, kardinálem Pierrem de Colombiers).¹²⁸ Ve střední Evropě hrála postava světicího duchovního, ale také správné místo a správné insignie, významnou úlohu, jak ukazuje například trojí korunovace uherského krále Karla Roberta z Anjou roku 1308, jemuž se teprve napotřetí podařilo skloubit všechny správné okolnosti (místo, insignie a světitel) dohromady.¹²⁹ Jiným příkladem může být opakování korunovace Karla IV. roku 1346 (12. listopadu), kdy byl nejprve korunován v Bonnu, ale posléze (25. července 1349) byl znovu korunován v Cáchách, tedy na tom pravém místě římských králů s aureolou vzpomínky na Karla Velikého, nad jehož hrobem se korunovace konala.¹³⁰

V Polsku byla situace o něco složitější. Roli symbolického centra království hrálo původně Hnězdno, jehož tradice se odvolávala na Boleslava Chrabrého. Rozpad království po smrti Boleslava III. Křivoústého (†1138) přerušil řadu králů a tím i korunovací (nepočítáme-li korunovací Vratislava II.). Při neúspěšných pokusech o obnovení polského království se nechal v Hnězdně korunovat Přemysl II. Velkopolský (1295) i český král Václav II. (1300). Tato tradice však nakonec nebyla natolik silná a Vladislav Lokýtek, jenž skutečně polskou královskou moc obnovil, byl roku 1320 korunován v katedrále (sv. Stanislava) na krakovském Wawelu. Jeho světitel byl ovšem opět hnězdenský arcibiskup Janislav coby respektovaný polský metropolita. Také všichni ostatní polští králové se až do konce 17. století nechávali korunovat hnězdenským metropolitou na Wawelu.¹³¹

Světicím arcibiskupem českým byl až do povýšení pražského biskupství roku 1344 mohučský metropolita. Tento fakt podle mého názoru přispěl k tomu, že v Čechách nebyl zaveden žádný pevný korunovační řád. Ceremonie se odehrávala na základě velmi obecného a univerzálně použitelného textu z Římského-německého pontifikálu. Toto tvrzení neodporuje ani dochovaným pramenům, které ovšem neinformují o korunovační slavnosti příliš podrobně. Ze zpráv Petra Žitavského a Otachera ouz der Geul o Václavově korunovací vyplývá, že Václav pojal tuto ceremonii především jako příležitost pro uspořádání velkolepé oslavy.

Nemnohé zmínky neodporují tedy mé tezi, podle níž v době přemyslovské nebyl kladen velký důraz na sakrální stránku korunovačního obřadu, jako tomu bylo například v soudobé Francii. Zprávy o Václavově zbožnosti (které ovšem pocházejí ze Zbraslavské kroniky, jež je literárně rozkročena mezi kronikou a oslavným sepsáním Václavova života

¹²⁸ Karlovu císařskou korunovací popsala a do kontextu symbolického významu Říma zasadila Kateřina Kubínová, *Imitatio Romae. Karel IV. a Řím*, Praha 2006, s. 123–136.

¹²⁹ Srov. Erik Fügedi, *Coronation in Medieval Hungary*, in: Týž: *Kings, Bishops, Nobles, and Burghers in Medieval Hungary*, ed. by J. M. Bak, London 1986, s. 159–189.

¹³⁰ Karlovy korunovace přehledně popsal Peter Hilsch, *Die Krönungen Karls IV.*, in: *Kaiser Karl IV. Staatsmann und Mäzen*, hrsg. von F. Seibt, München 1978, s. 108–111.

¹³¹ K polským korunovacím přehledně Michał Rożek, *Polskie koronacje i korony*, Kraków 1987, zejm. s. 25–71.

připravujícím budoucí svatořečení)¹³², přijmeme-li je za hodnověrné, této tezi rovněž nebrání. Osobní zbožnost a důraz kladený na posvátné postavení panovníka nemusí být komplementárními částmi náboženského prožívání, jako tomu bylo v případě Svatého Ludvíka nebo Karla IV.

Existoval tedy přemyslovský korunovační řád? Cibulka jeho existenci předpokládá podle některých zvláštních obřadů zachovaných v Karlově korunovačním řádu. Podle Cibulky nenacházíme žádné jiné vysvětlení, jak se stal již nepoužívaný řád z 10. století základem Karlova řádu sepsaného ve 14. století. Odpověď na tuto otázku pouze na základě kronikářských popisů jednotlivých korunovacích lze jen velmi opatrně. Jistě je třeba oddělit korunovace, jež znamenaly povýšení domácích knížat na krále, od Přemyslovců 13. století, jejichž postavení již královské bylo a samotná ceremonie dodávala jejich postavení veřejně požadovaný lesk. Povýšení Vratislava, Vladislava i Přemysla Otakara I. se jistě konalo podle zvyku říšských obřadů. Pokud budeme věřit Kosmovi, ani první korunovace, jež se konala v Praze, nebyla ovlivněna místními zvyky (ostatně Vratislav již tradičním způsobem Čechů nastolen byl). Přemysl Otakar I. byl povýšen v říši a roku 1228 nechal přijet do Prahy mohučského arcibiskupa, aby zajistil jistotu přiznání královského titulu i svému synu Václavovi. I když měl v ruce bulu, jež tuto skutečnost potvrzovala, nejspíš se rozhodl pojistit ji korunovací, vykonané za jeho života. Další Přemyslovci již nebyli tak opatrní. Konstitutivní význam korunovace patrně pominul, alespoň tak lze interpretovat skutečnost, že se nechali korunovat poměrně pozdě, až několik let po nástupu. I když v tomto při této příležitosti je třeba připomenout, že Přemysl Otakar II. se až do své korunovace roku 1261 netituloval král, nýbrž kníže (*princeps, dux*) nebo dědic království (*heres regni*).

Jan Lucemburský se nechal korunovat velmi brzy po nástupu na trůn, resp. po ovládnutí situace v zemi. Karel IV. inspirován francouzským příkladem vnímal korunovací jako automatickou, nezbytnou nástupní ceremonii, navíc vyzoroval ve Francii, jakým způsobem může být tato ceremonie vykládána v souvislosti s postavením krále a jeho veřejnou prezentací. Sám se nechal korunovat brzy a do zákoníku *Maiestas Carolina* nechal vložit formuli, že nový král se má dát korunovat nejpozději 6 měsíců po nástupu na trůn.

Otázka nemíří k hledání korunovačního řádu v podobě sepsaného textu, jež se později ztratil. Spíše jde o to, zda se vyvinuly některé ustálené zvyky, jež se při korunovacích dodržovaly. Kosmova zpráva o Vratislavově korunovací svědčí o významu, jež Kosmas obřadu přičítal. Poměrně přesně popsal, že již císař rozkázal, že má být Vratislav pomazán a korunován, totéž opakuje i při popisu obřadu v Praze včetně závěrečné aklamace. Svědectví lze číst jako popis obřadu s důrazem kladeným na oba akty nezbytné, aby byl Vratislav uznáván jako král.

Zavedení ustálených korunovačních zvyků nebo celé ceremonie lze předpokládat spíše až ve 13. století, kdy se ovšem korunovace v Praze konala pouze třikrát (v letech 1228, 1261, 1297), navíc v poměrně velkých intervalech. To nicméně nevylučuje, že existoval soubor zvyků, který se tradoval. Nejsme však o nich z českých pramenů blíže informováni. Zajímavým svědectvím je zmíněný zápis Tomáše z Pávie. Zobecnění jeho svědectví je však problematické. Petr Žitavský věnuje při popisu korunovací pozornost zejména ceremoniální stránce. Připomíná, že se po obřadu v kostele konala velká hostina, případně kdo z významných osob se obřadu zúčastnil. Z aktů, z nichž se korunovace skládala, akcentuje

¹³² Demeter Malaták podotkl, že Petr Žitavský neklade při líčení korunovace tolik důrazu na církevní obřad, „jak by se dalo očekávat“. Viz D. Malaták, *Koronovace přemyslovských králů*, s. 63.

především vložení koruny. Zřejmě pohoršen informuje o tom, že ceremonie korunovace Beatrix Bourbonkové neproběhla na požadované úrovni, na jakou byla Praha zvyklá, král Jan dokonce neměl na hlavě korunu ani nebyl oděn v královské roucho.¹³³

Při popisu korunovace Jana Lucemburského Petr Žitavský prozrazuje, že jistý úzus pro světské účastníky obřadu existoval, minimálně při manipulaci s insigniemi. Jeho zmínka o dvou mladých šlechticích přidržujících korunu nad hlavou korunovaného nezapadá do jiných zmínek ani pozdějšího vývoje. Tento akt vzdáleně připomíná asistenci francouzských pairů a biskupů při vkládání koruny francouzskému králi. V Čechách však o něm nejsme jindy zpraveni, ani později se neobjevuje. V korunovačním řádu je tento obřad popsán pouze u královny bez bližšího určení, kdo mají být oni asistující velmožové. Petr Žitavský zmiňuje při popisu každé korunovační ceremonie také následující hostinu. Vzhledem k tomu, že ji popisuje dosti detailně (zvláště u Václava II.), tak této části připisoval (Žitavský) nemenší význam. Stejně tak je nezbytnou součástí ceremonie pasování rytířů, jež zmiňuje u obou korunovacích Václava II. i Jana Lucemburského.

Všechny tyto popisované aspekty jsou ovšem do značné míry obecné a souvisí se způsobem organizace veřejných ceremonií a jejich popisem středověkými autory. Za jediné skutečné indicie určující blíže přemyslovské korunovace můžeme považovat informace o tom, že se obřad konal v chrámu sv. Víta před hlavním oltářem, že jej celebroidal mohučský arcibiskup a že při nich byly používány i odjinud známé insignie (koruna, žezlo, jablko). Určitým vodítkem pro představu o zvláštních aktech spojených s korunovacích může být svědectví Tomáše z Pávie o Přemyslových střevících. Obecně ovšem nejsme schopni popsat ani definovat roli tradice v inauguračních rituálech posledních Přemyslovců. Stejně tak nejsme schopni z dochovaných zmínek posoudit, do jaké míry existovala v Čechách snaha o veřejnou prezentaci sakrální podstaty královské moci.¹³⁴ Proto není možné dojít k definitivnímu závěru, zda existoval přemyslovský korunovační řád.

Motivace a kontext vzniku Karlova korunovačního řádu

Panuje obecná shoda o tom, že korunovační řád, jenž se nám dochoval, vznikl pro potřebu Karlovy korunovace roku 1347.¹³⁵ Cibulka podporuje tuto tezi dvěma argumenty, prvním argumentem je zmínka o oltáři sv. Kříže, u kterého se mělo odehrát první královo zastavení po příchodu do kostela. Podle Cibulky musela být ceremonie evidentně rozvrhnutá pro starou románskou baziliku, v níž stál tento oltář tradičně uprostřed křížení, „kdežto o podobném oltáři v nové gotické katedrále nevíme nic.“¹³⁶ Tento argument ovšem neobstojí, neboť jak prokázal Viktor Kotrba, oltář sv. Kříže byl také součástí nově postavené gotické katedrály.¹³⁷ Potvrzuje to i kronikář Beneš z Weitmile záznamem k roku 1369: „...v Pražském kostele, ve zdi kaple svatého Václava nad oltářem svatého Kříže, kde

¹³³ Petr Žitavský, s. 335: „Johanne rege sine corona et absque regalibus induviis assistente.“

¹³⁴ Srov. J. Cibulka, *Český řád*, s. 178–180, jeho argumenty se ovšem opírají hlavně o zmínky Petra Žitavského a používání pojmu „*ordinatio regis*“, což není přesvědčivé.

¹³⁵ Srov. L. Bobková, *Velké dějiny*, s. 222; F. Kavka, *Karel IV.*, s. 123–126; J. Spěváček, *Karel IV.* s. 331–337; F. Seibt, *Karel IV.* s. 170; naposled také J. Homolka, *Ráno a večer*, s. 169; v následujícím výkladu zdůrazňují pozici Karla IV. jako českého krále. Aniž bych pomíjel jeho císařské důstojenství, domnívám se, že ve vztahu ke zkoumanému prameni, českému korunovačnímu řádu, vystupuje Karel IV. především jako český král.

¹³⁶ J. Cibulka, *Český řád*, s. 109.

¹³⁷ Viktor Kotrba, *Kaple svatováclavská v pražské katedrále*, in: *Umění VIII*, 1960, s. 329–356.

je vidět obraz a zlatý kříž...“¹³⁸ Oltář nově stával u západní stěny Svatováclavské kaple směrem k jižnímu vstupu Zlatou bránou, kterou král při obřadu vstoupil, právě tam vyhovoval oltář coby místo k „zastavení“ při cestě za pomazáním a vysvěcením. Ostatně bylo by dost zvláštní, kdyby nechal zrušit oltář sv. Kříže právě král, jenž získal vzácnou relikvii úlomku sv. Kříže, kterou měl ve velké úctě.¹³⁹

Druhým argumentem pro datování řádu je podle Cibulky dodatečné zařazení sv. Zikmunda mezi světce vzývané během litanie.¹⁴⁰ Ostatky svatého Zikmunda se Karlovi podařilo získat roku 1360 a jeho svátek byl zaveden až o pět let později. Svatý Zikmund nefiguruje mezi světci v krakovském rukopise, který Cibulka i z tohoto důvodu považuje za starší. Ve vídeňském rukopise i ve staročeských verzích se již objevuje. Dalším argumentem je podle Cibulky zařazení invocace „*Ut eum [regem] ad imperii fastigium perducere digneris*“, tedy „*aby jeho [krále] na císařství povýšení dovedl ráčil*.“¹⁴¹ Tyto indicie spojuje Cibulka v tvrzení, že řád byl sestaven před rokem 1360 a tedy (podle něj) logicky pro korunovaci roku 1347. Cibulku vede tato datace k zahrnutí možných inspiračních impulsů ze strany francouzského řádu Karla V., jenž vznikl roku 1365, jak dokazuje jeho zachovalý, nádherně iluminovaný rukopis s větou připsanou královou rukou.¹⁴² Cibulka kupodivu pomíjí i možnost, že redakce řádu, kterou máme k dispozici je mladší a byla sepsána později pro prince Václava.

Karel IV. byl za svého života korunován celkem šestkrát, z toho pouze jednou v Čechách.¹⁴³ Dne 2. září 1347 jej v Praze arcibiskup Arnošt z Pardubic pomazal a korunoval na českého krále. Tuto ceremonii nám přibližují zprávy soudobých kronikářů. Arcibiskupův penitenciář František Pražský (†1362), první z Karlových kronikářů, líčí pražskou korunovaci poměrně stručně: „*A tak byl pan král s paní Blankou, svou manželkou, léta Páně 1347, o nejbližší neděli před Narozením blahoslavené Panny Marie v Kosteletě pražském během slavné mše panem arcibiskupem pražským za přispění mnoha biskupů korunován. Přítomno bylo mnoho knížat, velmožů a pánů...*“¹⁴⁴ Další kronikář Beneš Krabice z Weitmile (†1375), převzal tyto pasáže z velké části od Františka Pražského a jeho svědectví je tudíž téměř totožné: „*Téhož roku [1347] se pan Karel, král římský, vrátil z Tyrol do Prahy a byl s převelikou [radostí] uvítán od knížat, urozených, prelátů i duchovenstva a lidu*

¹³⁸ Cituji podle *Kronika Beneše Krabice z Weitmile*, in: *Kroniky doby Karla IV.*, vyd. M. Bláhová, s. 241; originál viz *Cronica ecclesiae Pragensis Benessii Krabice de Weitmile*, s. 539: „... in ecclesia Pragensi in muro capelle sancti Wenceslai aupra altare sancte crucis, ubi pictura et crux aurea aparent.“

¹³⁹ V. Kotrba, *Kaple svatováclavská*, s. 339; dnes tento oltář nenajdeme, neboť byl nejspíš někdy po roce 1541 zbourán. Ovšem je pravda že v textu řádu je uprostřed kostela (*in medium ecclesie*) a ve staročeském také „prostřed kostela“ Viz *Řád korunování krále*, s. 75.

¹⁴⁰ viz text řádu *Ordo ad coronandum regem Boemorum*, s. 79–80; staročeský řád *Řád korunování krále*, s. 78.

¹⁴¹ J. Cibulka, *Český řád*, s. 114; *Řád korunování krále*, s. 79. To není příliš silný argument, stejné přání mohlo být vysloveno i na adresu Karlova následníka Václava. Navíc jde o pasáž převzatou z řádu PRG spolu s dalšími dvěma prosbami. Viz PRG I. s. 248.

¹⁴² Cibulka se spíše přiklání k lákavé možnosti, že byl francouzský řád ovlivněn českým. Obsah a kontext vzniku korunovačního rukopisu Karla V. naposled obsáhle popsala Carra Ferguson O'MEARA, *Monarchy and Consent. The Coronation Book of Charles V of France; British Library MS Cotton Tiberius B. VIII*, London 2001, s. 107–277.

¹⁴³ Ke korunovacím srov. P. Hilsch, *Die Krönungen Karls IV.*, jenž však nenabíci nic, než stručnou rekapitulaci jednotlivých korunovací.

¹⁴⁴ Cituji a mírně poopravuji překlad Marie Bláhové z *Kronika Františka Pražského*, in: *Kroniky doby Karla IV.*, s. 146; v originále viz *Cronicon Francisci Pragensi*, s. 201: „*Coronatur itaque dominus rex cum domina Blanca, sua conthorali, anno Domini MCCCXLVII, die dominico proximo ante beate Marie virginis Nativitatem in ecclesia Pragensi infra missarum solemnia per dominum archiepiscopum Pragensem, episcopis pluribus cooperantibus, in presencia multorum principum, magnatum et baronum...*“

a v nejbližší neděli před svátkem Narození blahoslavené Panny Marie byl spolu se svou manželkou, paní Blankou, ctihodným panem Arnoštem, prvním pražským arcibiskupem, šťastně a slavnostně korunován, on na krále a ona na královnu v Království českém.¹⁴⁵

Jak jsem již výše zmínil, zachoval se v opise krátký text kázání, jež měl u příležitosti Karlovy korunovace 1347 přednést budoucí profesor teologické fakulty pražské univerzity, mistr Mikuláš z Loun. Jde o text kázání pro klérus (*sermo ad clerum pro electione regis*) předepsaného také v Karlově korunovačním řádu.¹⁴⁶ Mikuláš z Loun si jako téma kázání vybral citát z Izajáše (Iz 62, 3): „*Eris corona glorie in manu Domini et dyadema regni in manu Dei tui*“ (v překladu Bible Kralické: „*Nadto budeš korunou ozdobnou v ruce Hospodinově, a korunou královskou v ruce Boha svého.*“) Při výkladu se soustředil na panovníckou genealogii. Snažil se prokázat, že Karel, z otcovy strany potomek Karla Velikého a z matčiny strany sv. Václava a přemyslovských králů, je nejvhodnějším kandidátem pro český královský trůn.¹⁴⁷

Korunovace byla podle kronikářů zakončena hostinou a druhý den zakladatelským dílem (Karel založil klášter Panny Marie Sněžné) v duchu tradice posledních Přemyslovců. Ovšem hostina jako slavnostní vyvrcholení ceremonie nebyla českou specialitou. Prosté porovnání kronikářských záznamů s řádem neumožňuje dojít k jednoznačnému závěru, zda se Karlova korunovace odehrála podle řádu. Kronikáři věnovali pozornost jiným detailům, než průběhu samotné ceremonie, jejíž popis by nám v tomto rozhodování pomohl. Je ovšem docela možné, že Karlova korunovace probíhala podle podobného „scénáře“, jaký se nám dochoval v podobě řádu. Je ovšem také možné, že text řádu vznikl již roku 1347 a variantu, jež se nám dochovala, nechal Karel sepsat až později. Stejně tak mohl být celý text řádu sestaven právě pro Karlovu korunovací roku 1347.¹⁴⁸

Datace vzniku textu je nejistá, blíže se podařilo určit pouze oba dochované opisy. Ten starší, krakovský, je kladen do let 1373–1374. Doba vzniku rukopisu i jeho obsah podpořuje výklad, že rukopis byl sestaven pro mladého, tenkrát zhruba třináctiletého prince Václava.¹⁴⁹ Ten byl sice již coby dvouleté dítě korunován, nicméně korunovační řád a kronika Přibíka Pulkavy z Radenína mohly sloužit jako výklad ideového programu založeného na tradici přemyslovských předchůdců, jejichž příběhy Pulkava sepsal, s důrazem na využití této tradice v ústřední vladařské ceremonii. Možná to byl vladařský „odkaz“ určený pro následníka trůnu. Tuto možnost podtrhuje iluminace iniciály C na prvním popsáném foliu

¹⁴⁵ Cituji podle *Kronika Beneše Krabice z Weitmile*, s. 224; originál viz *Cronica ecclesiae Pragensis Benessii Krabice de Weitmile*, s. 514: „*Eodem anno [MCCCXLVII] dominus Karolus, Romanorum rex, de terra Tirolis Pragam reversus et cum maximo [gaudio] a principibus ac nobilibus et prelatibus cleroque et populo susceptus per venerabilem dominum Arnestum, primum archiepiscopum Pragensem, ipse et sua coniunx domina Blancia, hic in regem, hec in reginam, super regnum Boemie feliciter atque solemniter coronantur; die dominico ante festum Nativitatis beate Marie virginis proximo.*“

¹⁴⁶ Text kázání vydal J. Kadlec, *Die homiletischen Werke*, s. 262–270. Mikuláš z Loun byl proslulý pro své vzdělání a ceněn pro kazatelské schopnosti. Již u příležitosti předání odznaků arcibiskupského úřadu Arnoštovi z Pardubic pronesl kázání na citát z knihy Genesis „*Vestivit pontificem stola bissina*“ (Gn 41, 42). Text tohoto kázání vydal Kadlec tamtéž na s. 251–262.

¹⁴⁷ O královských genealogiích a jejich funkci ve středověku (včetně Mikulášova kázání) pojednala Marie Bláhová, *Panovnícké genealogie a jejich politická funkce ve středověku*, in: SAP 48, 1998, s. 11–47.

¹⁴⁸ Je třeba připomenout, že podle zmínky Františka Pražského měl být Karel původně korunován ještě za otcova života. Srov. *Cronicon Francisci Pragensis*, s. 200: „*coronatus est itaque corona illa, qua patre vivente debuit coronari.*“ Z politických souvislostí datuje tuto plánovanou korunovací Jiří Spěváček již do roku 1341. Viz: J. Spěváček, *Karel IV.*, s. 151. Je tedy možné předpokládat, že již tehdy byl připravován text korunovačního řádu. Ovšem před zřízením pražského arcibiskupství roku 1344 je to velmi nepravděpodobné.

¹⁴⁹ Možnost, že tento rukopis byl vytvořen pro Václava IV. připouští i J. Krása, *Rukopisy Václava IV.*, s. 111.

rukopisu, která představuje mladého, na trůně sedícího krále s psíkem (zřejmě Václava IV.). Král má na hlavě korunu, v pravé ruce jablko a v levé žezlo.¹⁵⁰ Žádné jiné identifikační znaky iluminace nenabízí.

Druhý opis korunovačního řádu se nachází v rukopise s dalšími texty, které umožňují zasazení do odlišného kontextu. V rukopise jsou kromě řádu i další dvě díla autorsky připisovaná Karlu IV. a na konci rukopisu je připojen projev arcibiskupa Jana Očka z Vlašimi pronesený nad hrobem Karla IV. Jeden zajímavý detail v textu řádu nabízí možnost přiřadit tento rukopis do vlastnictví některému z pražských arcibiskupů. V proslovu při vkládání koruny na královu hlavu pronáší arcibiskup formuli *accipe coronam regni* (43), která obsahuje pasáž „...*et per hanc te participem ministerii nostri non ignores.*“ Tedy „*nezapomeň, že skrze ni [korunu] získáváš podíl na naší službě.*“ Vídeňský rukopis obsahuje však v této pasáži jiné slovo: „...*et per hanc te participem ministerii mei non ignores.*“; tedy „*nezapomeň, že skrze ni [korunu] získáváš podíl na mé službě.*“ Tento obrat může svědčit o tom, že rukopis byl pořízen pro pražského arcibiskupa, podle datace rukopisu do 90. let 14. století nejspíš pro Jana z Jenštejna (pražským arcibiskupem v letech 1379–1396).¹⁵¹

Vedle datace je další problematickou otázkou autorství. Tradičně je řád připisován samotnému Karlovi IV. Proto Josef Emler jeho staročeský překlad zařadil mezi *Spisy císaře Karla IV.* a stejně tak zařadila Anežka Vidmanová český překlad textu do souboru *Karel IV. Literární dílo*.¹⁵² Nicméně v tomto případě lze mluvit spíše o ideovém autorství. Nejstarší dochovaný staročeský rukopis přisuzuje Karlovi také autorství jedné z modliteb.¹⁵³ Autorem zde rozumíme toho, kdo stál za výsledným sestavením řádu, jak jej známe z rukopisů. Kdo tedy vybral, případně vymyslel jednotlivé úkony a sestavil je v celou ceremonii. Základ měl před sebou v podobě řádu z PRG a také některého z francouzských řádů, nicméně to nestačilo, protože mnoho částí českého řádu je nových nebo je originální alespoň jejich umístění a využití v řádu. Vnímáme-li korunovační ceremonii jako rituál a korunovační řád jako návod jak jej vykonat, pak lze autora, nebo lépe řečeno sestavovatele řádu pojmenovat „Zeichensetzer“.¹⁵⁴ Neboť on sestavil „znaky“ neboli symboly tak, aby čtenáři (potenciálně divákovi či aktérovi korunovace) sdělily zamýšlený význam jednotlivých aktů i celé ceremonie. V tomto případě byl autorem – „sestavovatelem znaků“ – pravděpodobně některý ze vzdělaných kleriků z Karlova okolí. Jde o poměrně rozsáhlý text liturgického charakteru, takže Karlovo přímé autorství není pravděpodobné. Rovněž pokud jde o ideovou podstatu – o sdělení textu řádu – nejsme schopni určit autora, ovšem také v tomto případě lze Karlův vliv předpokládat.

Při sestavování řádů byly použity dva zdroje. Ke způsobu jejich využití a jejich významu se nyní vrátím a pokusím se je celistvě vyložit. Půjde o roli domácí tradice a francouzské inspirace, přičemž nepřehlídím samozřejmě základní korpus korunovačního

¹⁵⁰ Podle Miodoňske je král oblečen podle dobové francouzské módy. Viz B. Miodoňska, *Dekoracja malarska*, s. 45.

¹⁵¹ Srov. *Ordo ad coronandum regem Boemorum*, s. 90, jenž zaznamenává i různocnění obou rukopisů, pro českou verzi používám překlad Richarda Maška, viz: *Korunovační řád českého krále*, s. 111–112.

¹⁵² Srov. *Řád korunování krále; Korunovační řád českého krále*; Vzhledem k dochování předpokládáme, že řád byl sepsán za vlády Karla IV., a proto jej také od začátku nazýváme Karlovým řádem a pro zjednodušení používáme při popisu autorských postupů krále Karla zástupně jako autora.

¹⁵³ Jedna z formulí je uvozena větou: „*Počíná se opět jiná modlitva od krále našeho múdrého.*“ Viz: *Řád korunování krále*, s. 86; k tomu srov. J. Cibulka, *Český řád*, s. 121–122.

¹⁵⁴ Používám zde pojem Gerda Althoffa, *Wer verantwortete die „artistische“ Zeichensetzung in Ritualen des Mittelalters?*, in: *Investitur- und Krönungsrituale. Herrschaftseinsetzungen im kulturellen Vergleich*, hrsg. von M. Steinecke u. S. Weinfurter, Köln-Weimar 2004, s. 93–104.

řádu převzatý z PRG, do něhož byly francouzské a české prvky vloženy. Nebudu usilovat zjistit, která pasáž byla odkud opsána, to již dostatečným způsobem provedl ve své knize Josef Cibulka.

Vliv předobrazu korunovační ceremonie a řádů z Francie je zřetelný. Je třeba začít trochu obšírněji. Obvykle se v literatuře uvádí konkrétní řády, z nichž mohly být pasáže přejaty. Loserth určil vzor, z něhož měl být českých řád opsán v jednom z řádů 13. století.¹⁵⁵ Tuto tezi Cibulka odmítl a za vzor určil tzv. Poslední kapetovský řád, jenž ve své knize označil písmenem S.¹⁵⁶ Cibulka pracuje stejně jako mnoho pozdějších historiků s představou, že právě tento řád byl použit pro organizaci korunovace Filipa VI. roku 1328 jíž byl Karel IV. jako dítě přítomen.¹⁵⁷ Vzhledem k počtu zachovaných opisů z první poloviny 14. století můžeme na tuto tezi přistoupit. Vzorem, z něžž byly texty opsány, by se pak stal řád z doby kolem roku 1270, sepsaný zřejmě ještě za života (a na přání) krále Ludvíka IX. Svatého. Konsensuální data sepsání českého řádu před Karlovu korunovaci 1347 vylučuje použití následujícího francouzského řádu Karla V. z roku 1365, což ovšem také není zcela přesvědčivé. V řádu z roku 1365 byl totiž starší francouzský text obohacen o některé pasáže z tradice vyrůstající z PRG, které jsou v PRG i v řádu z roku 1365 naprosto shodné.¹⁵⁸ Potíž tkví v tom, že pokud porovnáváme jednotlivé pasáže, a hledáme odkud byly opsány, pak nelze s určitostí rozhodnout. Ponecháme tedy tuto otázku stranou.

Význam převzetí některých aktů a textových rubrik nespočívá v určení, ze kterého konkrétního řádu byly převzaty. Již od Remešského řádu z doby po roce 1215 se datuje sestavení zvláštní francouzské ceremonie, jejíž existenci předpokládáme z dochovaných řádů (lze ji jen těžko doložit z jiných pramenů).¹⁵⁹ Tato ceremonie obsahuje mnoho specificky francouzských prvků. Ústředním bodem jsou v tomto smyslu obřady spojené se sv. Ampulí, dále pak role 12 pairů, kteří drží korunu nad hlavou krále, obětování meče, který poté nese senešal před králem, výměna korun na konci obřadu a další. Nás zajímají ty, jež byly převzaty do českého obřadu. Výše jsem při rozboru ceremoniální stránky řádu několik z nich identifikoval a popsal. Zbývá otázka, proč byly převzaty nebo napodobeny právě tyto akty a jak souzněly s celkovou koncepcí Karlova řádu.

Z francouzských řádů převzal ten český několik aktů. Některé z nich souvisí s králem a můžeme je vnímat jako snahu o potvrzení zvláštního postavení krále ve společnosti. Jak lze soudit z korunovačních řádů, francouzská ceremonie kladla silný důraz na sakrální povahu královské moci. Výjimečné postavení francouzského krále bylo založeno na pomazání balzámem složeným z unikátního svatého oleje a křížma. Tento akt zakládal v očích francouzských autorů přednost nejkréštanštějšího krále před ostatními, včetně císaře.¹⁶⁰ Přijímání pod obojí pak potvrzovalo v očích přítomných sakrální postavení krále, neboť byl tímto roven kněžím a podílel se tak na zprostředkování Boží milosti.

¹⁵⁵ J. Loserth, *Die Krönungsordnung*, s. 21–22.

¹⁵⁶ J. Cibulka, *Český řád*, s. 59–60, edice na s. 61–69.

¹⁵⁷ Není to ovšem zcela nesporný fakt. Dobové prameny o použitím řádu a detailech ceremonie příliš neinformují. Za všechny srov. *Chronographia regum francorum*. II. 1328–1380, ed. H. Moranvillé (=Société de l'histoire de France 262) Paris 1893, s. 1–2; Vztah Karla IV. k Francii naposled celkově vyložil František Šmahel, *Cesta Karla IV. do Francie. 1377–1378*, Praha 2006.

¹⁵⁸ Tyto složky tradice a inovace přesvědčivě rozeznala C. O'Meara, *Monarchy and Consent*, s. 107–151.

¹⁵⁹ J. Le Goff, *La structure et le contenu*, s. 33–35; pro přehled jednotlivých řádů 13. století a jejich dataci srov. R. Jackson, *Manuscripts*, s. 53–61.

¹⁶⁰ Pro význam pomazání ve francouzském obřadu srov. úryvek z „Pojednání o svěcení králů“ (*Traité du sacre*) Jeana Goleina přeložený v knize Marc Bloch, *Králové divotvůrci. Studie o nadpřirozenosti přisuzované královské moci, zejména ve Francii a Anglii*, Praha 2004, s. 456–457.

Karel se pokusil přenést nebo alespoň napodobit oba dva akty. Předepsal pro krále přijímání pod obojí na závěr mše a zavedl do řádu také oblékání krále do šatu jáhna resp. podjáhna (*subtile* a dalmatiky). Protože tradici spojenou se sv. Ampulí nebylo možno přenést, zavedl tedy výjimečný rituál průvodu dvou opatů ze Svatováclavské kaple. Také výběr osob pro nesení oleje tak odkazuje do Francie, kde baňku se svatým olejem přinášel opat kláštera sv. Remigia.¹⁶¹ Úcta projevovaná svatému oleji spolu s aktem přijímání pod obojí měla za cíl zdůraznit v očích přítomných výjimečné postavení krále. Tento aspekt královské moci totiž, jak se zdá podle pramenů doby posledních Přemyslovců, nebyl v Čechách příliš zdůrazňován, což vyjde najevo právě ve srovnání s Francií, kde na něj byl kladen silný důraz.¹⁶² Tímto směrem chtěl zřejmě Karel svou prezentaci rozvést.

Převzaté obřady ovlivnily také zacházení se dvěma insigniemi. První z nich je meč, jenž měl být obětován a poté jako Boží meč¹⁶³ nesen před králem, když přecházel v katedrále během dalších obřadů. Meč položený na oltář měl nejspíš představovat krále coby světskou ruku církve. I když je mezi insigniemi nesenými do chrámu jmenován meč sv. Václava, obětování, vykoupení a nesení obnaženého meče je francouzská „výpůjčka“. To se týká také aktu svěcení korouhve zařazeného na konec ceremonie. Jakkoliv meč i korouhev byly jistě mezi tradičními insigniemi českého krále a království, samotné akty a jejich využití pro korunovační ceremonii vychází z francouzské inspirace.

Také zdůraznění role šlechty během korunovace a několik příležitostí k její aktivní účasti, lze považovat za francouzský vliv. Čeští páni držící korunu nad královninou hlavou, nesoucí meč před králem, komoří pomáhající od šatů králi, to vše je převzato z Francie. Pokaždé když jsou páni v řádu zmíněni, je to v kontaktu s králem, jejich role je tedy touto účastí dána do souvislosti s jeho postavením. Nejde tedy o prezentaci šlechty coby *familii sancti Wenceslai*,¹⁶⁴ šlechta je zde znázorňována jako pomocník výkonu královské vlády. Její hlavní rolí, kromě samotné účasti při korunovaci, je především manipulovat s insigniemi (v průvodu do chrámu, před králem a královnou během obřadu).

Lze tedy shrnout, že zařazení některých aktů z francouzských řádů výrazným způsobem určilo charakter české ceremonie. Zřetelné je zejména zdůraznění sakrálního postavení krále, jenž přijímal na konci obřadu tělo a krev Páně jako kněz. Významným způsobem poznamenal českou ceremonii také způsob aktivního zapojení přítomných šlechticů, kteří svou spoluúčastí pomáhali legitimizovat králův nástup.

Při sestavení českého řádu byl ovšem především napodoben způsob, jakým byl sestaven řád francouzský. Církevní ceremonie byla v Čechách, podobně jako ve Francii, obohacena o množství obřadů, jež nesouvisely bezprostředně s liturgickou podstatou rituálů pomazání, korunovace a intronizace. Do ceremonie byly přidány další akty (průvod v předvečer korunovace, průvod s olejem, kázání, čeština apod.), které napomohly vzniku specifického textu, použitelného v této podobě pouze v Čechách. Ostatně také pouze v Čechách byl tento text pochopitelný (I když jak ukazuje polský „překlad“ řádu, ani toto tvrzení neplatí absolutně). Nejvýznamnějším francouzským „impulsem“ se tak stala inspirace k sestavení specifické ceremonie složené z obecných aktů, společných většinou Evropy, jednotlivých

¹⁶¹ *Ordines II.*, (tzv. Poslední kapetovský řád) s. 382: „*sacrosancta ampulla, quam debet abbas reverentissime deferre*“.

¹⁶² Jako příklad je možno uvést také tamní tradici spojenou se zázračným léčením krtice. Srov. M. Bloch, *Králové divotvůrci*.

¹⁶³ Tak alespoň soudí J. Cibulka, *Český řád*, s. 134–135.

¹⁶⁴ Srov. výklad o svatých pomocnících v knize Františka Grause, *Lebendige Vergangenheit. Überlieferung im Mittelalter und in den Vorstellungen vom Mittelalter*, Köln 1975, s. 159–182.

inovací převzatých odjinud či vytvořených speciálně pro tuto příležitost, a konečně prvků vyrůstajících a využívajících domácí tradici. V této inovaci, která v důsledku vede k využití korunovačního řádu (a ceremonie) jako prostředku panovnické reprezentace, je třeba vidět hlavní význam inspirace francouzských předloh pro vznik českého *Ordo ad coronandum regem*.

Přemyslovská rezidua nebo záměrná ritualizace přemyslovské paměti?

Součástí řádu jsou mnohé prvky, jež se vztahují k době přemyslovské. Otázkou je, zda se jedná o pozůstatky domácí tradice nebo zda byly do řádu záměrně vloženy, aby demonstrovaly úzký vztah lucemburských králů k domácí dynastii.

První z těchto prvků představuje výše popsaná úvodní pasáž předepisující průvod na Vyšehrad. I v případě, že přijmeme za důvěryhodnou relaci Tomáše z Pávie, že ještě za Přemysla Otakara II. byly v některém z kostelů, nejspíš na Vyšehradě, uchovávány údajně Přemyslovy střevice, již samotný fakt, že Karel IV. tuto úctu zařadil do řádu je hoden pozornosti. Podle textu řádu se tam měl jít král pomodlit, více řád neprozrazuje. Podle Pulkavovy kroniky, která vznikala na Karlovu objednávku, zde byly uloženy předměty spojené s přemyslovskou pamětí: mošna a střevice Přemysla Oráče. Bez ohledu na to, zda šel Karel během své korunovace skutečně v průvodu na Vyšehrad či zda se tento rituál vůbec kdy konal, je třeba vnímat Pulkavovu zmínku spolu s úvodní pasáží řádu jako výraz snahy přihlásit se k přemyslovskému odkazu. Snahy v tom smyslu, že nešlo pouze o přijetí staršího zvyku, ale o záměrné zakomponování do obřadu.

Druhým prvkem, který vtiskl korunovačnímu řádu český charakter, je role svatého Václava. Zde není místo pro podrobnou analýzu svatováclavského kultu ve 14. století, nicméně je z textu řádu zřejmé, že jeho autor zdůraznil význam postavy světce pro celkovou koncepci vlády Karla IV. Během 13. století se stal hlavní zemský patron symbolem šlechtické obce a jako takový dokonce vymizel z panovnických pečeti. Svatý Václav však zároveň stále představoval věčného vládce české země a jednotliví vládcové měli být pouze jeho dočasnými zástupci za zemi. Karel IV. si svatého Václava přivlastnil zpět pro potřeby královské reprezentace.¹⁶⁵ V nově stavěné katedrále vyhradil pro přemyslovského světce bohatě vyzdobenou kapli, jež byla zároveň vchodem do korunní komory, kde měly být uloženy korunovační klenoty. Právě korunovace se stala příležitostí pro veřejnou demonstraci blízkosti českého krále ke svatému Václavu. Ze 30. let 14. století pochází nejstarší zmínka o meči sv. Václava, jež byl podle řádu obřadně nesen při ranním vstupu do chrámu a právě tímto mečem byli nejspíš pasováni mladí rytíři po korunovační ceremonii. Hlavní krok ke spojení svatého Václava s korunovační ceremonií učinil Karel tím, že nově upravenou slavnostní korunu „věnoval Bohu a svatému Václavu“, na jehož lebce měla kromě výjimečných příležitostí spočívat. Svatováclavské kapli připadla navíc podle řádu významná role. Koruna, jíž měl být král korunován, byla sňata ze světcevy lebky a olej, jímž měl být panovník pomazán, byl slavnostně přinesen během ceremonie právě ze Svatováclavské kaple. Václavovo jméno bylo navíc zařazeno mezi světce vzývané během litanie.

¹⁶⁵ Viz F. Graus *Lebendige Vergangenheit*, s. 173: „Wie bei allen staatspolitischen Bestrebungen Karls IV. war der Kaiser bemüht, alte divergierende Strömungen zu verbinden und aus ihnen eine neue einheitliche Tradition für sein Herrschaftsgebiet zu schaffen.“

Zdůraznění role svatého Václava během korunovační ceremonie má obecnou výpovědní hodnotu, a to nejen pro tuto výjimečnou příležitost spojenou s ritualizovaným nástupem vlády, ale také pro Karlovu koncepci a veřejnou prezentaci. Světec byl i nadále zemským patronem, ovšem jeho dřívější využití pro prezentaci šlechtické obce bylo překonáno Karlovou instrumentalizací svatováclavského kultu pro legitimizaci stávající dynastie. V podtextu svatováclavského kultu, jenž byl v korunovační ceremonii silně přítomen, byl nejen statut Václava jako světce. Svatý Václav představoval také Přemyslovce a tak reprezentoval svou přítomností při ceremonii sepětí současných vládců s domácí dynastií.¹⁶⁶

Při hledání domácích tradic použitých při sestavování Karlova korunovačního řádu je třeba se znovu zastavit u zvláštního zařazení mše do korunovační ceremonie, o němž jsem se zmínil již dříve. Zdá se, že žádný z řádů, které jsme schopni identifikovat jako textové předlohy, nepředepisuje spojení mše a korunovace tím způsobem jako český řád. Důvod, proč byla česká ceremonie zasazena doslova do mše, je možno hledat v domácí tradici, jež byla významnou ideovou inspirací. Nepředpokládáme ovšem, že se přemyslovské korunovace v Čechách konaly během mše. Jejich spojení známe, stejně jako je znal Karel, pouze z Kosmovy zprávy o korunovaci Vratislava II. roku 1085. Podle něj byl totiž Vratislav pomazán *inter sacra missarum*.¹⁶⁷ Je možné, že tato zmínka vedla v době Karla IV. ke spojení slavnostního obřadu se mší. Tak tomu zřejmě bylo nejen v řádu ale rovněž při korunovaci roku 1347, která, jak píše František Pražský, také proběhla během mše (*infra missarum*).¹⁶⁸

Další diskutovaný prvek domácí tradice představuje pasáž Matoušova evangelia, která je předepsána ke čtení na konci korunovační mše. Již Cibulka upozornil na to, že jde o shodnou pasáž jako v evangelistáři známém jako Kodex vyšehradský. Není to ovšem stejná pasáž. V Kodexu byla pro den svěcení krále předepsána perikopa Mk 12, 13–17, kdežto v Karlově řádu je to Mt 22, 15–21. Jde ovšem o stejný příběh o Ježíšovi a farizejích. Tato podobnost nabízí lákavou možnost, že právě podle Kodexu vyšehradského, který bývá též označován za korunovační evangelistář českých králů, byla vybrána pasáž ke čtení pro korunovační řád, aby tak byla zdůrazněna domácí tradice. Ovšem je třeba říci, že Karlův řád není jediný, v němž je předepsáno konkrétní evangelium pro čtení během korunovační mše. Ve francouzském řádu z doby kolem roku 1200 je předepsáno čtení z evangelia Mt 19, 3–11.¹⁶⁹ V říšském řádu, podle kterého byl nejspíš korunován i sám Karel IV., je předepsána pasáž Mt 2, 1–12.¹⁷⁰ Dovožovat z trojího známého použití Matoušova evangelia v korunovačních řádech nějaký hlubší závěr však není podle mého mínění možné.

Zařazení české aklamace a zpěvu písně *Hospodine pomiluj ny* lze také vnímat jako přihlášení k domácí tradici, ale tuto tezi nelze nijak prokázat. Použití češtiny mohlo být

¹⁶⁶ Ke svatému Václavovi jako zemskému patronu Čech a vývoji jeho kultu srov. F. Graus, *Lebendige Vergangenheit*, s. 159–182.

¹⁶⁷ *Kosmova kronika*, s. 140: „inter sacra missarum regalibus fascibus indutum unxit in regem Vratislaum et imposuit diadema super caput.“; o tom, že v této podobě byl popis Vratislavovy korunovace znám, svědčí jeho převzetí (v takřka stejné podobě) do Pulkavovy kroniky. Viz *Przibiconis de Radenin dicti Pulkavae Chronicon Bohemiae*, s. 55: „...in ecclesia Pragensi intra (v různocetních také *infra*) sacra missarum sollempnia Vratislaum [...] unxit in regem...“

¹⁶⁸ *Cronicon Francisci Pragensis*, s. 201: „Coronatur itaque dominus rex cum domina Blanca [...] infra missarum sollempnia.“

¹⁶⁹ Srov. *Ordines I.*, s. 266–267.

¹⁷⁰ Srov. *Coronatio Aquisgranensis*, s. 391.

stejně dobře odrazem dobové atmosféry, která byla nakloněna postupnému širšímu využití českého jazyka.

Několik zmíněných příkladů umožňuje dojít k závěru, že přemyslovská tradice významným způsobem ovlivnila podobu korunovačního řádu Karla IV. Domnívám se ovšem, že se tradice neprosadila vlastní silou, nýbrž že byla záměrně implantována do textu řádu, aby v textu i během případné korunovace veřejně demonstrovala přihlášení se Karla IV. k přemyslovským předkům. K této demonstraci byly využity některé prvky spojené s kronikáři tradovanou podobou přemyslovských korunovacích a také symboly spojené přemyslovskou pamětí.

Také další prameny doby Karlovy umožňují dojít k závěru, že identifikace s tradicí přemyslovské dynastie, byla jedním z hlavních aspektů ideových základů Karlovy politiky.¹⁷¹ Pro pochopení některých symbolů a jejich výpovědí je nezbytné text řádu zasadit do kontextu, v němž vznikl. Jak již bylo řečeno výše, datace samotného textu je problematická, závisí totiž na tom, zda budeme předpokládat jeho vznik již pro potřeby korunovace roku 1347 nebo až někdy později během Karlovy vlády. Vzhledem k jeho nezpochybnovanému zařazení mezi díla doby Karla IV. je třeba číst text řádu v kontextu písemnictví, jež vznikalo na Karlovu objednávku. Aniž bychom se pouštěli do hlubší analýzy celého písemnictví karlovské doby, je na místě upozornit na některé konkrétní texty, které mohou nabídnout vysvětlující model.¹⁷² Jde o tři konkrétní díla, z nichž dvě, životopis *Vita Caroli* a svatováclavská legenda *Crescente itaque religione christiana in Bohemia*, jsou připisována Karlu IV. jako autorovi. U dalšího z nich, Kroniky české Přibíka z Pulkavy z Radenína, se již Karlovi nepřipisuje bezprostřední autorství, ale bývá zdůrazňováno jeho ideové vedení. Stojí za připomenutí, že Karel IV. byl vnímán jako autor korunovačního řádu, který byl ještě nedávno zařazen do výběru jeho literárního díla.¹⁷³ Stejně jako v korunovačním řádu je v těchto textech zdůrazněn význam přemyslovské tradice pro vládu Karla IV. Ve svatováclavské legendě, která je v podstatě souborem liturgických lekcí, je zřetelná snaha podat svatého Václava jako zemského a zároveň dynastického patrona.¹⁷⁴ Také v životopise *Vita Caroli* se král hlásí k domácí dynastii.¹⁷⁵ Přibík Pulkava, jenž ve své kronice popsal české dějiny od počátků až do doby Karlova otce Jana, plnil požadovanou roli vypravěče starších dějin Čechů. Vzhledem k některým aktualizacím poznámek (např. té o korunovační vigílii a Přemyslově mošně a střevících) a vložení některých textů do kroniky (např. Karlovy legendy o sv. Václavu nebo výpisků z braniborských dějin), měla být právě jeho kronika popisem dějin, který by mohl být využit v Karlově panovníckém programu.¹⁷⁶ Mezi autory píšíci na Karlovu objednávku patřil i Jan Marignola. Ten věnoval pozornost hlavně

¹⁷¹ Pro obecný výklad srov. Jiří Spěváček, *Lucemburské koncepce českého státu a jejich přemyslovské kořeny*, in: Sborník historický 24, 1976, s. 5–51.

¹⁷² Při výkladu o literatuře doby Karlovy čerpám z příslušných statí knihy Jan Jakubec, *Dějiny literatury české*. Sv. 1. *Od nejstarších dob až do období pobělohorského*, Praha 1910; a z poslední shrnující práce o latinské literatuře Jany Nechutové, *Latinská literatura českého středověku do roku 1400*, Praha 2000. Přihlížím také k práci, která zajímavým způsobem hledá vlivy, které formovaly Karla IV. jako panovníka, mezi hlavními ideovými proudy soudobé Evropy. Viz Zdeněk Kalista, *Karel IV. Jeho duchovní tvář*, Praha 1971.

¹⁷³ Viz *Korunovační řád českého krále*, in: Karel IV. Literární dílo. Praha 2000, s. 87–124.

¹⁷⁴ K legendě srov. Dušan Uhlíř, *Literární prameny svatováclavského kultu a úcty ve vrcholném a pozdním středověku*, Praha 1996, s. 27–29, 132–133.

¹⁷⁵ Srov. větu „*Videns autem communitas de bohemia proborum virorum, quod eramus de antiqua stirpe regum Bohemorum...*“ v části psané v první osobě. Citát viz: *Vita Caroli quarti*, in: FRB III, ed. J. Emler, Praha 1882, s. 349.

¹⁷⁶ K Pulkavovi a roli jeho kroniky srov. Marie Bláhová, *Odras státní ideologie v oficiální historiografii doby předhusitské*, in: FHB 12, 1988, s. 269–282; Táž, *Kroniky doby Karla IV.*, s. 572–580.

zasazení českých dějin do dějin univerzálních a snažil se prokázat, že Karlův slovanský původ není závadou při jeho císařských ambicích (právě naopak).¹⁷⁷ Karel IV. myslel na korunovaci českých králů také při sestavování zákoníku *Maiestas Carolina*, do něhož vložil klauzuli o tom, že se má král nechat korunovat do šesti měsíců od svého nástupu.¹⁷⁸

Karlův korunovační řád je třeba číst právě v souvislosti s těmito texty, neboť jak jsem výše popsal, obsahují mnoho společných prvků. Zejména jde o přihlášení se k přemyslovské minulosti a důraz kladený na postavu sv. Václava. V kontextu rozvíjení sakrálního postavení krále v Karlově korunovačním řádu je zajímavé připomenout také Karlovu vizuální sebe prezentaci coby kněžského krále v duchu biblického motivu (*rex et sacerdos*) např. na iluminaci, kde je Karel zobrazen jako Melchisedech.¹⁷⁹

Vzhledem k charakteru textu řádu, mohu podpořit svou argumentaci také srovnáním s jiným korunovačním řádem zapsaným na našem území ve 14. století. Roku 1376 si nechal litomyšlský biskup Albrecht ze Šternberka sepsat pontifikál, jehož součástí je také korunovační řád pocházející z PRG s některými pozdějšími změnami.¹⁸⁰ Litomyšlský biskup si tedy do svého pontifikálu nenechal zapsat korunovační řád českého krále, při jehož korunovaci by jistě asistoval, neboť tento text se již svou podobou nehodil do liturgické knihy. Do bohatě iluminovaného rukopisu tedy nechal zařadit standardní text *Ordo ad regem benedicendum quando novus a clero et populo sublimatur in regnum*.

V této souvislosti stojí za upozornění rukopis pontifikálu z počátku 14. století,¹⁸¹ který obsahuje na foliích 118r–126v tzv. Ratoldův řád používaný ve Francii a Anglii, který se stal základem pozdějších francouzských řádů. Podle posledního vydavatele francouzských řádů Richarda Jacksona byl tento rukopis, obsahující ještě několik jiných liturgických řádů (ke svěcení kněží, k sloužení mší apod.), opsán v některém z klášterů v okolí Prahy (což je u Američana třeba brát s rezervou), polský katalog uvádí jako zemi původu Slezsko někdy mezi léty 1310–1320.¹⁸²

Je třeba také připomenout, v jakých rukopisech se řád dochoval, jakkoliv vzhledem k množství ztracených exemplářů jde jen o podružný údaj. Přesto zřejmě není náhodné, že se dochoval v jednom rukopise právě s Pulkavovou kronikou, s níž v podstatě tvoří v podstatě významový celek výkladu minulosti a její instrumentalizace v konkrétním korunovačním předpisu. Také druhý exemplář je dochován spolu s dílem Karla IV. a přistoupíme-li na výše zmíněnou tezi, že se jedná o opis pro pražského arcibiskupa, také v tomto případě dává jeho zařazení do rukopisu smysl.

Vzhledem k dochování textu spolu s jinými díly karlovského písemnictví, která měla představovat Karlovu vládu, dynastii a její kořeny, je třeba vnímat korunovační řád jako programový text v tom smyslu, že jeho funkce korunovačního předpisu není jediná, možná dokonce ani ne ta hlavní. Podle mého názoru řád totiž vznikl až v pozdějších letech vlády,

¹⁷⁷ Jak naposledy rozvedla K. Kubínová, *Imitatio Romae*, s. 151–164.

¹⁷⁸ *Maiestas Carolina: der Kodifikationsentwurf Karl IV. für das Königreich Böhmen von 1355*, hrsg. von B.-U. Hergemöller (=Veröffentlichungen des Collegium Carolinum; Bd. 74), München 1995, s. 114: „...infra sex menses continuos a die successionis inantea numerandos, debeant vocatis principibus, baronibus, nobilibus et universitatibus dicti regni, omni condigna solemnitate servata, ut moris est hactenus, Regale dyadema per manus sacras pragensis Archiepiscopi [...] omine felici suscipere, et in regem gloriosissime coronari.“

¹⁷⁹ Srov. Rudolf Chadraha, *Profetický historismus Karla IV. a přemyslovská tradice*, in: Carolus Quartus, red. V. Vaněček, Praha 1984, s. 421–452.

¹⁸⁰ Srov. Strahov, MS D.G. I 19, řád se nachází na fol. 161r–170v, viz L. Schmutz, *Das Pontifikale*, který vydal text řádu na s. 65–77.

¹⁸¹ Wrocław, Biblioteka Uniwersytecka, MS I F 380.

¹⁸² Srov. *Ordines I.*, s. 170, 174; údaje o rkp. čerpám z katalogového záznamu zveřejněného v internetové databázi *Manuscriptorium* [online]. [cit. 2007–02–22] Dostupné z WWW: <<http://www.manuscriptorium.com>>.

stejně jako jiná výše zmíněná díla sepsaná Karlem IV. či na jeho přímou objednávku, a nebyl tudíž použit pro korunovaci 1347 (což nevylučuje, že se korunovace odehrála podle podobného nebo stejného schématu). Vedle tohoto prvoplánového významu textu jako korunovačního řádu je třeba číst text řádu také jako panovnický program.

Možnou výhradou k této tezi je otázka, zda lze přijmout úvahu, že korunovační řád byl sepsán v době, kdy se žádná korunovace nekonala, případně byla předpokládána za delší čas. Jako argumentu můžeme použít paralelu, kterou nabízí korunovační řád sestavený ve Francii za Svatého Ludvíka kolem roku 1250.¹⁸³ Podle něhož ani nemohla být ceremonie dost dobře organizována, protože jsou v něm mnohé vnitřní nesrovnalosti. V tomto smyslu je tedy tento řád jako pramen problematický. Ale ve chvíli, kdy jej však zařadíme do kontextu Ludvíkovy reformy panovnického programu (přestavba královského pohřebiště Saint-Denis apod.) a pojmem jej jako součást královny snahy zvýšit lesk panovnického majestátu textem řádu, můžeme text vnímat jinak. Řád pak můžeme číst pro obohacení představy o Ludvíkově panovnickém programu. Tento pohled lze uplatnit i na řád Karla IV., což nám pomůže pochopit celý rozměr korunovačního řádu.

Při následujících korunovačních ceremoniích českých králů nebyla nařízení Karlova korunovačního řádu vždy dodržována, částečně v důsledku podmínek, za jakých se korunovace konaly. Václav IV. byl korunován a pomazán 15. června 1363, ve dvou letech, což stěží umožňovalo plnohodnotnou ceremonii. Jde o velmi unikátní příklad, protože takto raná korunovace nebyla zvykem ani například ve Francii v dobách, kdy pomazání mělo skutečně konstitutivní význam, natož v situaci, kdy byl Václavův dědický nárok nesporný. V případě Václavovy ceremonie byl iniciátorem celé události Karel. Možná v té chvíli převládla politická potřeba, jak píše František Kavka,¹⁸⁴ nebo se v překotné korunovaci malého Václava zračí neovladatelná radost pyšného otce nad dlouho očekávaným synem a dědicem, jak naznačuje i velkolepá slavnost uspořádaná u příležitosti Václavova narození.¹⁸⁵ Korunovaci Václava je možné rovněž klást do kontextu s korunovaci královny Alžběty Pomořanské, jež se konala jen o tři dny později.¹⁸⁶ Možná byl tento akt zamýšlen jako veřejná forma designace, jež měla být po Václavově nástupu potvrzena novou ceremonií. Ta již neproběhla, což zřejmě souvisí se změněným politickým programem pražského dvora po Karlově smrti.

Ani dalšímu z Karlových synů nebylo dopřáno postupovat podle otcova korunovačního řádu. Zikmund se nechal narychlo korunovat roku 1420, ale ani v jeho situaci nemohla ceremonie proběhnout podle řádu, neboť Zikmund neměl čas, ani nebyl v situaci pořádat nákladné a náročné ceremonie. O průvodu na Vyšehrad a nešporách se zřejmě ani neuvažovalo. Zikmund usiloval alespoň o to, aby mu arcibiskup vložil na hlavu Svatováclav-

skou korunu. O dodržování základních pravidel předepsaných v Karlově řádu svědčí popis korunovace královny Žofie roku 1400.¹⁸⁷

Přesně podle předpisů Karlova řádu neorganizovali korunovaci ani další králové. Onen více než sto let starý panovnický program, který do řádu Karel zakódoval, již nebyl vzhledem k situaci českého království po husitských válkách aktuální.¹⁸⁸ Při nástupu Habsburků byl základní korpus korunovace použit, ale přizpůsoben dobovým požadavkům. Předvečerní průvod na Vyšehrad i účast na nešporách byla úplně vynechána a začínalo se průvodem z královny ložnice.¹⁸⁹

Text korunovačního řádu byl ještě ve 14. století přeložen do češtiny podobně jako celá řada jiných latinských děl vznikajících v okruhu pražského dvora.¹⁹⁰ Vedle řádu byla přeložena Pulkavova kronika, Karlova svatováclavská legenda i jeho životopis, tedy všechna díla, která jsme výše označili za texty, jež měly prezentovat Karlovu koncepci vlády, potvrzovat jeho nárok na ni historickými argumenty a vyjadřovat Karlovo sepětí s přemyslovskou dynastií. Z jakého popudu nebo na čí přání vznikl český překlad řádu nelze určit. Samotný fakt, že je přeložen text korunovačního řádu není výjimečný. Opět se odvolám na francouzský příklad. Ve Francii byly přeloženy dva ze tří korunovačních řádů sepsaných za Svatého Ludvíka, nikoliv náhodou jsou to dva řády, které zavedly specifickou francouzskou ceremonii, jež měla rovněž reprezentovat dynastickou ideologii francouzských králů.¹⁹¹

Ojedinelým způsobem byl použit text Karlova korunovačního řádu v Polsku. Na základě pramenů lze usuzovat, že také tam byl používán standardní text z PRG nebo jemu podobný ještě při korunovaci Vladislava II. Jagellonského (Jagiella) roku 1386. Všechny tyto starší texty jsou univerzální v tom smyslu, že se v nich nemluví o žádných konkrétních, pro Polsko specifických podmínkách, místech, jménech nebo obřadech. Teprve pro korunovaci Vladislava III. Jagellonského roku 1434 vznikl text řádu s mnoha specifickými polskými prvky. Zvláštní je ovšem skutečnost, že jako vzoru pro polský řád bylo použito právě českého korunovačního řádu z doby Karla IV. Požadovaný polský řád vznikl tak, že byl za základ vzat celý Karlov řád a byl pouze upraven nebo přesněji řečeno „kulturně přeložen“ do polských podmínek.¹⁹² Tak vzniklo *Ordo ad coronandum regem Poloniae*. Hned při pohledu na úvodní pasáž celého řádu je jasné, jak byl řád upraven.¹⁹³ Text byl až na drobné detaily ponechán stejný, jen byly české reálie vyměněny za polské. Místo

¹⁸³ Srov. J. Le Goff, *La structure et le contenu*; pro kontext ideové reformy Svatého Ludvíka srov. Jacques Le Goff, *Saint Louis*, in: Héros du Moyen Âge, le Saint et le Roi, Paris 2004, s. 357–361, 467–481.

¹⁸⁴ František Kavka, *Vláda Karla IV. za jeho císařství (1355–1378)*. Díl I. (1355–1364), Praha 1993, s. 200, pozn. 71. Podle Kavky se Karlovi v mnoha ohledech zjednodušila pozice, než když dříve musel vystupovat jako císař a český král zároveň. Malý Václav získal korunovací větší váhu ve sňatkové politice, navíc se mohl nominálně ujmout Braniborska, kde již v červenci přijímal hold tamních velmožů. Viz též F. Kavka, *Karel IV.* s. 235; K tomu srov. Jiří Spěváček, *Václav IV. (1361–1419). K předpokladům husitské revoluce*, Praha 1986, s. 46–47.

¹⁸⁵ Slavnost se konala 11. dubna 1361 na Norimberském hradě a jak píše Kavka, sjeli se k ní všichni významní vévodové, preláti i šlechtici z říše i ze zemí Koruny české. Srov. F. Kavka, *Vláda Karla IV.*, I., s. 180.

¹⁸⁶ Svatba se konala 25. května v Krakově, Václav byl korunován 15. června a Alžběta 18. června v Praze. Viz F. Kavka, *Karel IV.* s. 344.

¹⁸⁷ Srov. poměrně podrobný popis obřadu v CDM XIII, č. 19, s. 27–28.

¹⁸⁸ Srov. výstižný text Petra Čorneje, *Pohaslý lesk panovnického majestátu v porevolučních Čechách*, in: Lesk královského majestátu ve středověku. Pocta Prof. PhDr. Františku Kavkovi, CSc. k nedožitým 85. narozeninám, uspoř. L. Bobková, M. Holá, Praha-Litomyšl 2005, s. 99–122.

¹⁸⁹ Srov. text korunovačního řádu určený pro korunovaci Ferdinanda I. roku 1527 začínající větou: „*Ordo ad benedicendum regem et primo in thalamo archiepiscopo aspersus aqua benedicta et incensata incenso per manum levatur ad surgendum, et exeunte rege de thalamo archiepiscopus dicit.*“ Viz *Ceremonie observatae in coronatione Ferdinandi I regis Bohemiae anno 1527*, in: *Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu*. I. 1526–1545, Praha 1877, č. 156, s. 213–222; Bližší výklad k vývoji ceremonie v 16.–18. století nedávno podal Jiří Hrbek, *Rituál jazyka – jazyk rituálu*, přičemž zdůraznil, že základem stále zůstával Karlov řád.

¹⁹⁰ Srov. *Řád korunování krále*; staročeský překlad řádu a jeho srovnání se starofrancouzskými překlady představuje zajímavé téma, které jsem zde ponechal stranou.

¹⁹¹ Jde o tzv. Remešský řád a tzv. Poslední kapetovský řád. Srov. edice starofrancouzských překladů z počátku resp. z první poloviny 14. století v *Ordines* II., s. 306–340, 419–453.

¹⁹² Podrobně tuto skutečnost ilustroval srovnáním jednotlivých pasáží a doplnil výkladem S. Kutrzeba, *Zrůdla*, s. 149–164; tentýž historik také vydal text řádu viz *Ordo ad coronandum regem Poloniae*, in: *Collectanea ex Archivo Collegii historici*, tom. XI, vyd. S. Kutrzeba, Krakow (1909–1913), s. 162–174.

¹⁹³ S. Kutrzeba, *Zrůdla*, na s. 151–152 srovnal několik úvodních rubrik obou řádů.

Vyšehradu tak polského krále vede hnězdenský arcibiskup na Skalku, kde se má pomodlit. Nešpory měl polský král navštívit v kostele sv. Václava na Wawelu, ceremonie se odehrává v katedrálním místo metropolitním kostele, kde je polský král pomazán a korunován u oltáře sv. Stanislava. Dva opati přinášejí v polském řádu svatý olej z kaple sv. Kateřiny. Dokonce se podle něj zpívá píseň *Hospodine pomiluj ny*, ovšem na jiném místě, hned po aklamací lidu slovy „*Radzy, radzy, radzy!*“. Řád z roku 1434 přizpůsobil polské realitě i jmenované hodnostáře: místo komořího, který obléká českého krále, je to v Polsku nejvyšší maršálek (*supremum regni Poloniae marchalcum*) a tam, kde je v českém řádu určen biskup, jenž má pronést některý z textů slovy *unus ex episcopis*, je v polském řádu specifikován dodatkem biskup krakovský (*videlicet Cracoviensis*).¹⁹⁴

Otázkou je proč a odkud byl vzat český řád, který se stal vzorem pro řád polský. Na otázku „proč“ zde nebudu odpovídat, neboť tato odpověď nejspíše souvisí s politickou situací polského království ve 30. letech 15. století. Na otázku „odkud“ se nabízí zdánlivě snazší odpověď. Právě v majetku krakovské kapituly se v 15. století objevil jeden z rukopisů českého řádu. V tomto rukopise je poznámka, že jej kapitule ve své závěti věnoval krakovský biskup Zbigniew Oleśnický. Úvodní pasáž není ovšem podle Kutrzeby v krakovském rukopise celá, a tak se podle něj nemohla stát základem,¹⁹⁵ což trochu zpochybňuje uvedenou konstrukci. Králi Vladislavovi III. bylo v době jeho korunovace 10 let a hlavní postavou mezi regenty království byl právě krakovský biskup Zbigniew Oleśnický. V upraveném polském řádu je narozdíl od řádu českého konkrétně zmíněn asistující biskup a je jím právě biskup krakovský, což je ovšem logické, vzhledem k tomu, že právě v jeho katedrálním kostele se korunovace odehrávala. Když se z pozůstalosti biskupa Zbigniewa Oleśnického dochoval jeden ze dvou rukopisů českých korunovačních řádů, nabízí se možnost, že právě Oleśnický si nějakým způsobem tento rukopis, podle něž nechal sestavit polský korunovační řád, obstaral. Tento řád byl v Polsku použit ještě minimálně jednou, při korunovaci Alexandra I. Jagellonského roku 1501.

* * *

V otázce původu řádu jako textového korpusu souhlasím s Cibulkovým závěrem, že základem je řád z otonského pontifikátu PRG. Nesouhlasím s jeho dalším výkladem, neboť se domnívám, že jeho postup je zavádějící. Řád, jež je Cibulkou považován za předobraz českého řádu, není jako součást hojně používané liturgické knihy¹⁹⁶ vhodným materiálem pro srovnání. Cibulka totiž staví při svém konfrontačně vedeném srovnání na jednu stranu řád z PRG, tedy obecně použitelné formule, a na druhou stranu staví francouzský řád, jenž nese text předepisující „národní“ podobu ceremonie.¹⁹⁷ Cibulkou mnohokrát opakovaná teze, že český korunovační řád pochází ze starých německých řádů, je ve výše vyloženém smyslu nepřesvědčivá. Především není prokazatelné, zda byl použit text, jenž sloužil německým králům ke korunovacím, když se jedná o řád, který byl součástí obecně používané liturgické knihy. Řád jenž nechal sestavit Karel IV. působí spíše dojmem, že na obecnou liturgickou „kostru“ (aktů a textů) byly přidány obřady inspirované francouzskou

¹⁹⁴ Srov. tamtéž, kde autor na s. 151 – 159 vypočítává rozdílná místa obou řádů.

¹⁹⁵ Tamtéž, s. 164.

¹⁹⁶ Zachovalo se přes 50 rukopisů PRG, nepočítaje v to pozdější varianty pontifikátu (mírné přepracování Viléma Duranda a římských kurialistů ve 13. století, jež obsahovaly téměř shodný text řádu).

¹⁹⁷ Pojem „národní“ zde používám pro ceremonii, jež se skládá z mnohých zvláštních ustanovení, která by mohla být jen těžko opakována jinde (např. vkládání koruny dvanácti páry, obřady spojené se sv. Ampulí, konkrétní insignie naplněné symbolickým, místní tradicí podmíněným, významem).

ceremonií a obřady rozvíjející domácí tradici. Tuto tradici považují za vytvořenou právě v době Karla IV. coby součást jeho politicko-ideového programu, jenž zahrnoval instrumentalizaci přemyslovské paměti.

Tato zdánlivě jemná nuance mé výpovědi vzhledem k Cibulkovi není zcela bezvýznamná. Cibulkova argumentace ústí v tezi týkající se přemyslovského korunovačního řádu, jehož stopy nachází právě v Karlově řádu. Podle mého názoru se však v době přemyslovské nevyvinul korunovační řád v pravém slova smyslu. Tři korunovace, jež se v Praze odehrály během 13. století k jeho vytvoření zřejmě nepostačily. Svou roli hrál i určený celebrant, arcibiskup mohučský (a metropolita český), jenž se na vytváření domácí tradice jistě nepodílel. To ovšem neznamená, že v rovině ceremoniální se nevíly některé společné zvyky (hostina, pasování rytířů, zakládání církevních institucí). Tyto zvyky však můžeme popsat jako obecné znaky, jež byly poměrně běžnou součástí středověkých královských slavností.

Korunovační ceremonii jako celek můžeme od 13. století považovat za v Čechách zdolmáčenou, proto také mohl Karel IV., poučen francouzským příkladem, přistoupit k sestavení korunovačního řádu *Ordo ad coronandum regem Boemorum*. Text řádu obsahuje řadu prvků a symbolů, které měly ve shodě s Karlovým panovnickým programem jistě sdělit, že navazuje na domácí tradici přemyslovské dynastie. Dalším významným sdělením zakomponovaným do řádu je zdůraznění sakrální povahy královské důstojnosti. Král se během ceremonie podle Karlova korunovačního řádu převléká do šatu jáhna resp. podjáhna, přijímá Boží požehnání, dostává mezi insigniemi prsten stejně jako biskup a stejně jako kněz smí při této výjimečné příležitosti přijímat tělo i krev Páně.

Při analýze korunovačního řádu *Ordo ad coronandum regem Boemorum* jsem došel k závěru, že Karel IV., poučen a inspirován francouzským příkladem, nechal řád sepsat ze tří různých složek. První z nich představuje základní řád z Římsko-německého pontifikátu původem z 10. století. K té autor opsal a českým poměrům přizpůsobil některé prvky francouzské ceremonie, zejména ty, které měly zdůraznit sakrální povahu královské moci. K těmto dvěma složkám pak autor přidal některé prvky odkazující na přemyslovskou tradici, aby tak demonstroval sepětí Karla IV. s jeho přemyslovskými předky. Výsledkem je korunovační řád, který se zachoval ve dvou rukopisech a podle něhož mohla být uspořádána korunovace českých králů, jakkoliv není jisté, zda byl někdy jako celek použit. Není totiž jasné, zda vznikl pro konkrétní korunovaci nebo, jak se domnívám, byl sepsán později, stejně jako jiná zmíněná díla, a měl demonstrovat ideový základ Karlovy domácí politiky.

Výhrada ke vzniku pro konkrétní ceremonii vychází mimo jiné ze skutečnosti, že řád je v některých detailech zcela konkrétní, zejména ve výběru úryvků z evangelií určených ke čtení, ovšem v jiných je naopak nečekaně obecný. Zde mám na mysli zejména určení aktivních účastníků korunovace, biskupů a pánů, kteří měli během ceremonie plnit konkrétní úkoly.

Vedle použití řádu jako korunovačního předpisu byla jistě využita další funkce řádu, kdy měl sloužit jako médium pro zprostředkování základních principů ideového programu vlády Karla IV. Tyto principy byly v podobě symbolů a odkazů zakomponovány do textu korunovačního řádu, jenž můžeme popsat jako návod na rituál, resp. předpis, jak správně provést korunovaci. Právě v tomto smyslu můžeme označit *Ordo ad coronandum regem Boemorum* jako ritualizovaný panovnický program.

L'ordo de sacre de Charles IV comme programme monarchique ritualisé

Václav Žůrek

L'*ordo* de sacre *Ordo ad coronandum regem Boemorum* de l'époque de Charles IV (1346-1378) est le plus vieil *ordo* de sacre d'un roi de Bohême. Le texte de l'*ordo* est conservé dans deux manuscrits, celui de Vienne (Wien, ÖNB, Cod. 556) date des années 1390 et celui de Cracovie (Kraków, MN, Biblioteka książąt Czartoryskich, Ms. 1414) datant de 1374 environ. Le texte de l'*ordo* est aussi traduit en tchèque avant le fin du XIVème siècle. Ce texte fut utilisé en Pologne en 1434 pour le sacre du roi Wladislaw III.

Josef Cibulka fait dans son livre de 1934 une analyse fondamentale de l'*ordo* de sacre de Charles IV. D'après lui, le texte de l'*ordo* a son préfiguration dans les *ordines* germaniques qui étaient empruntés à l'époque Přemyslides et adaptés aux conditions de la Bohême d'avant le XIVème siècle.

Selon l'auteur de cet article le texte de l'*ordo* est un amalgame de trois sources. Le corpus de base, surtout en ce qui concerne les textes liturgiques, est le texte de l'*Ordo ad regem benedicendum quando novus a clero et populo sublimatur in regnum* de *Pontificale Romano-germanicum* (dit de Mayence) daté autour de 950.

La deuxième partie est formée par les rites pris et adaptés de la cérémonie française et des *ordines* de la même origine. Il s'agit surtout des rites qui doivent soutenir le caractère « sacré » du pouvoir royal, communion sous les deux espèces du roi pendant la messe du couronnement ou le cérémonial. D'après le modèle français les seigneurs bohêmes jouent dans la cérémonie tchèque un rôle important et comme cela ils confirment la venue au pouvoir de nouvel roi.

L'inspiration française joue un rôle important aussi dans le concept général de l'*ordo* de Charles IV. Cette inspiration consiste en la compilation de textes spécifiques (dans le sens tchèque). Le concept du texte naquit dans le milieu qui gravite autour du roi tchèque et empereur Charles IV et son auteur a incorporé dans l'*ordo* une série des motifs tchèques caractéristiques surtout de la tradition de l'époque des Přemyslides. Il s'agit par exemple du choix de Prague, de la cathédrale St. Guy et de Vyšehrad qui sont des lieux qui rappellent la dynastie des Přemyslides dans la cérémonie du couronnement des rois de Bohême. Le personnage de Saint Venceslas et son place dans la cérémonie du sacre présente le symbole le plus frappant de cette tradition. Charles IV a fait faire une nouvelle couronne royale qu'il a consacré à Saint Venceslas. La chapelle St. Venceslas dans la cathédrale qui venait d'être fondée et son rôle pendant la cérémonie du sacre est une autre marque cet effort. Dans ce contexte Saint Venceslas représente à la fois le souverain éternel de la Bohême et l'ancêtre de Charles IV. Les motifs historiques présentent une composante très importante dans l'ensemble du texte. Un des buts de l'auteur de l'*ordo* de sacre est donc la „communication“ du programme de la politique „tchèque“ de Charles IV.

Il faut lire le texte de l'*ordo* dans le contexte des autres textes écrits dans la cour de Charles IV par exemple *Vita Caroli*, la légende de Saint Venceslas attribuée à Charles IV ou la chronique de Přebík Pulkava de Radenín. Le motif commun de tous ces textes est la continuité accentuée avec l'époque Přemyslides. Un des motifs de Charles IV pour écrire le texte de l'*ordo* de sacre est peut-être la volonté de souligner la continuité monarchique dans la forme de texte pour Venceslas IV, comme montre le manuscrit de Cracovie, où se trouve

l'*ordo* de Charles IV avec la chronique de Přebík Pulkava; le manuscrit est d'ailleurs décoré par une miniature d'un jeune roi sur la première page.

L'*ordo* de sacre a pour premier but la prescription de l'organisation de la cérémonie, le rituel de sacre. Le texte peut alors communiquer les mêmes idées aux lecteurs comme la cérémonie réelle aux participants et observateurs. De ce point de vue on peut constater qu'il faut lire l'*Ordo ad coronandum regem Boemorum* de Charles IV comme un programme monarchique ritualisé.